

Kultūra ir civilizacija

Straipsnių rinkinys

*Kultūros
fenomenas*

Vilnius, „Gervė“, 1999

Vakarų saulėlydis

Oswald SPENGLER

Išvadas

1

Šioje knygoje pirmą kartą bandoma nulemti istoriją. Kalbama apie kultūros likimo, būtent vienintelės kultūros, kuri šiandien šioje planetoje yra suvokiama kaip besibai-gianti, Vakarų Europos ir amerikietiškosios kultūros, ku-rios stadijos nėra užsibaigusios, tyrimą.

Tikriausiai iki šiol nepareko akiratin galimybė iš-spręsti tokio milžiniško masto užduotį, o jeigu tai ir įvy-ko, tuomet nebuvo priemonių jai išspręsti arba jos nepa-kankamai panaudotos.

Ar egzistuoja istorijos logika? Ar anapus viso to, kas konkrečioms įvykiams sureikia atsitiktinumo ir neapskai-čiuojamumo, egzistuoja, taip sakant, kažkokia istorinės žmonijos metafizinė struktūra, iš esmės nepriklausoma nuo visuotinai regimų, populiarių, dvasinių-politinių pa-viršiaus darinių? Struktūra, kuri pati sukuria šią žemes-nio rango tikrovę? Ar supratingas žvilgsnis bendruose pa-saulio istorijos bruožuose neįžiūri kažkokio nuolat atsi-naujinancio gėštalo, leidžiančio daryti išvadas? Jeigu taip, tai kur slypi tokių išvadų ribos? Ar galima pačiame gyve-nime – nes žmogaus istorija yra didžiulių gyvenimo ke-lių visuma, kelių, kuriems personifikuoti kalbos vartose-na nevalingai atranda mąstančius ir veikiančius aukštes-nės tvarkos individus, kaip antai: „antika“, „kinų kultū-ra“ arba „šiuolaikinė civilizacija“, – išskirti pakopas, ku-rios turi būti įveiktos ir, be to, tvarkingai, nedarant jo-kių išimčių? Ar esminės sąvokos „gimimas“, „mirtis“,

174

„jaunystė“, „senatvė“, „gyvenimo trukmė“ ir panašiai tu-ri kokią griežtą ir niekieno nerskleistą prasmę viskam, kas yra organiška? Trumpai tariant, ar viso to, kas yra is-toriška, pamatan negula bendros biografinės praformos?

Vakarų saulėlydis, visų pirma laike ir erdvėje apri-botas fenomenas, kaip ir jį atliepiantis antikos saulėlydis, neabejotinai yra filosofinė tema, kuri, suvokta labai rim-tai, apima visus didžiuosius būties klausimus.

Jeigu norime sužinoti, kokiam gėštale išsipildo Va-karų kultūros likimas, visų pirma būtina suprasti, kas yra kultūra, koks jos santykis su regima istorija, su gyveni-mu, siela, gamta, dvasia, kokiomis formomis ji pasireiš-kia ir kiek šios formos – tautos, kalbos ir epochos, mū-šiai ir idėjos, valstybės ir dievai, menai ir meno kūriniai, mokslai, teisiniai santykiai, ūkio formos ir pasaulėžiūros, didieji žmonės ir didieji įvykiai – yra simboliai, pasiduo-dantys aiškinimui.

2

Priemonė mirusioms formoms pažinti yra matematikos dėsnis. Priemonė gyvosioms formoms suprasti – analogi-ja. Tokiu būdu skiriasi pasaulio poliariskumas ir periodiš-kumas. Visuomet egzistavo supratimas, jog pasaulinės is-torijos reiškiniių formų skaičius ribotas, o amžiai, epochos, aplinkybės, asmenybės tipiškai kartojasi. Vargu ar kada nors Napoleono elgesys buvo svarstomas, neskersakuo-jant į Cezarį ir Aleksandrą, bet pirmasis palyginimas, kaip matysime, morfologiškai buvo neleistinas, o antrasis – rei-singas. Pats Napoleonas savo padėję manė esant panašią į Karolio Didžiojo padėję. Konventas kalbėjo apie Karta-giną, turėdamas omeny Angliją, o jakobinai save vadino romėnais. Ne visada pagrįstai būdavo lyginama Floren-cija su Atėnais, Buddha su Kristumi, pradinė krikščiony-bė su šiuolaikiniu socializmu, Cezario laikmečio romėnų finansiniai magnatai su jankiais. Petrarca, pirmasis aist-ringas archeologas, – juk pati archeologija yra jausmo, jog

175

istorija kartojasi, išraška, – kalbėdamas apie save, galvojo apie Ciceroną, o dar visai neseniai Cecilis Rhodesas, angliškiosios Pietų Afrikos organizatorius, turėjęs savo bibliotekoje specialiai jam parūpintų antikos cezarių biografijų, – apie imperatorių Adrianą. Žiauri lemtis ištiko Karolį XII, Švedijos karalių, kadangi jis nuo mažumės su savimi nešiojosi Kurcijaus Rufo atliktą Aleksandro gyvenimo aprašymą ir norėjo sekti šio užkariautojo pavyzdžiu.

Frydrichas Didysis politiniuose raštuose – pavyzdžiui, 1738 m. *Considerations* – visiškai pasikliaudamas atsiduoda analogijoms, idant apibūdintų savo supratimą apie politinę situaciją pasaulyje, pavyzdžiui, lygindamas prancūzus su Pilypo makedoniečiais, o vokiečius su graikais. „Jau Vokietijos Termopilai, Elzasas ir Lotaringija, Pilypo raiškose.“ Tokiu būdu buvo puikiai atspėta kardinolo Fleury politika. Toliau lyginama Habsburgų ir Burbonų dinastijų politika su Antonijaus ir Oktaviano proskripcijomis.

Bet visa tai buvo fragmentiška, savavališka ir dažniausiai atitiko veikiau akimirksnio polėkį išsireikšti poetiškai ir sumaniai negu gilų istorijos formos jausmą.

Dirbtini analogijos meistro Rankė s palyginimai, skirti Kyaxarui ir Henrikui I, kimerų ir madjarų antpuoliams, irgi neturi morfologinės reikšmės; nedaug kuo juos viršija ir dažnai kartojamas heleniškųjų miestų-valstybių ir Resanso respublikų sugretinimas; priešingai, Alkibiado ir Napoleono palyginimas yra taiklus, tačiau tik atsitiktinai teisingas. Rankė i, kaip ir kitiems, palyginimai kildavo iš plutarchiško, t. y. liaudiško romantiško, skonio, įžiūrinto panašias scenas, vaidinamas pasaulio teatre, o ne iš griežtumo matematiko, atpažįstančio dviejų diferencialinių lygčių grupių (kuriose profanas nemato nieko, išskyrus išorinės formos skirtumus) vidinę giminybę.

Lengva pastebėti, jog paveikslų atranką iš esmės lemia ne idėja, ne kažkokios būtinybės jausmas, bet užgaidą. Palyginimų *technika* mums vis dar nepasiekiamo. Kaip tik šiandien jie masiškai pasirodo, tačiau neplaningai ir

be jokio ryšio; ir jeigu jie kartą kitą ir paliečia giliai, išaiškinimui pasiduodančią prasmę, tai dėkoti reiktų laimingam atvejui, rečiau – instinktui, bet niekada – principui. Dar niekas nepagalvojo apie tai, jog derėtų sukurti *metodą*. Nebuvo netgi elementariausios nuojautos, jog būtų čia ir slypi toji vienintelė šaknis, kurios dėka galimas didysis istorijos problemos sprendimas.

Palyginimai gailėtų būti sėkmingi istoriniam mąstymui, nes jie apnuogina organinę istorijos struktūrą. Jų technika, veikiamą kažkokios viską apimančios idėjos, turėtų būti gludinama iki būtinybės, neleidžiančios pasirinkti, iki loginio meistriškumo. Iki šiol jie buvo nelaimė, nes, būdami tiesiog skonio reikalas, jie išlaisvindavo istoriką nuo sąmoningų pastangų *istorijos formų kalboje ir jų analizėje* matyti sunkiausia ir artimiausia, ne tik iki šiol neišspręsta, bet net ir nesuprasta, uždavinį. Palyginimai iš dalies buvo paviršutiniški, pavyzdžiui, kuomet Cezarij vadindavo romėnų oficialiosios spaudos įkūrėju arba, žymiai blogiau, aptarinėdavo itin painius ir mums labai svetimus antikinio gyvenimo reiškinius madingais šiuolaikiniais žodžiais: „socializmas“, „impresionizmas“, „kapitalizmas“, „klerikalizmas“, iš dalies – keistai iškreipti kaip Bruto kultas, kurį propagavo jakobinų klube, – to milijonieriaus ir lupikautojo Bruto, kuris, būdamas oligarchinės konstitucijos ideologas, su patricinio senato priertimu nudūrė demokratijos šalininką¹.

3

Tad uždavinys, iš pradžių apėmęs siaurą šiuolaikinės civilizacijos problemą, išsiplečia iki naujos filosofijos, ateities filosofijos, jeigu tik metafiziškai išsekusioje Vakarų dirvoje gali tokia rasti, vienintelės filosofijos, kuri priklauso bent jau Vakarų Europos dvasios (jos artimiausių stadijų) *galimybėms*: iki *pasaulinės istorijos morfologijos* idėjos, *pasaulio kaip istorijos*, kuri, priešingai negu gamtos morfologija, iki šiol buvusi bene vienintelė filosofijos te-

ma, dar kartą apima visus pasaulio pavaldus ir judesius, pagaudama jų svarbiausią ir galutinę reikšmę, nors ir visiškai kita tvarka – ne per bendrą viso, kas pažinta, vaizdą, bet per gyvenimo vaizdą, ne per tai, kas tapo, bet per patį tapsimą.

Pasaulis kaip istorija, suprastas, pamarytas, suformuotas iš savo priešingybės – *pasaulio kaip gamtos*, – štai žmogškosios būties šioje žemėje naujas aspektas, kurio gyvulinis, galvoje turint jo didžiulę praktinę ir teorinę reikšmę, iki šių dienų išliko nesuvoktas, galbūt miglotai nujauciamas, dažnai tik vos išūrimas uždavinys su visomis iš to kylančiomis pasekmėmis. Čia peršasi du galimi būdai, kuriais žmogus gali vidujai apvaldyti jį supantį pasaulį ir jį išgyventi. Aš labai griežtai atskiriu – ne pagal formą, bet pagal substanciją – organinį pasaulio suvokimą nuo mechaninio, geštųjų visumą nuo dėsnių, vaizdą ir simbolį nuo formulės ir sistemos, tai, kas vienašakart-iš-tikra, nuo to, kas pastovu-ir-galima, planingai tvarkančios vaizduotės tikslą nuo tikslingai skaidančio patyrimo arba, idant pamirėtume niekieno nepastebėtą, ypač reikšmingą priešingybę, *chronologinio* skaičiaus sferą nuo *matematinio* skaičiaus².

Taigi tiriant tokiu būdu, kaip čia pateikėme, kalbama būtų ne apie tai, jog dera atsižvelgti į paviršiuje regimus dvasinius-politinius įvykius, tvarkyti juos „priežasties“ ir „pasekmės“ principu ir aiškintis jų vidinę, racionališkai suvokiamą tendenciją. Tokia – „pragmatinė“ – istorijos traktuotė būtų ne kas kita, kaip kažkoks užmaskuotas gamtotyros fragmentas, ko neslepia ir materialistinės istorijos sampratos šalininkai; tuo tarpu jų priešinininkai nepakankamai suvokia abiejų procedūrų vienodumą. Turima galvoje ne tai, ką *pateikia* konkretūs istorijos faktai, paimti atskirai kaip kokio nors laikmečio reiškiniai, bet tai, ką jie *reiškia* ir *išreiškia*. Šiuolaikiniai istorikai mano, jog daro daugiau nei reikalaujama, kuomet jie, „ilustruodami“ kokios nors epochos politinę dvasią,

pasitelkia religines, socialines ir, būtinu atveju, istorines menines detales. Tačiau jie pamiršta tai, kas lemiamą – lemiamą tuo požiūriu, jog regima istorija yra išraiška, ženklas, formą įgavęs dvasingumas. Aš dar nesutikau nė vieno, kuris rimtai taikytų *morfoliginio giminumo* tyrimą, vidujai susiejantį *visų* kultūrinių sferų formų kalbą, kuris ne apsiribotų politinių faktų sritimi, bet nuodugniai iširtų paskutines ir esmingiausias graikų, arabų, indų, vakarų europiečių matematines idėjas, jų ankstyvosios ornamentikos prasmę, jų architektūros, metafizikos, dramatos, lyrikos pirmines formas, didžiųjų menų pasirinkimą ir kryptį, meninės technikos detales ir medžiagos atranką, nekalbant jau apie didžiulę viso to reikšmę istorijos formų problemos supratimui. Kam žinoma, jog egzistuoja stiprus formų tarpusavio ryšys tarp diferencialinio skaičiavimo ir Ljudviko XIV epochos dinastinio valstybės principo, tarp antikinės polio valstybinės formos ir Euklido geometrijos, tarp Vakarų aliejinės tapybos erdvinės perspektyvos ir erdvės įveikos su geležinkelių, telefonų ir toliašaudžių ginklų pagalba, tarp kontrapunktinės instrumentinės muzikos ir ūkinės kredito sistemos? Netgi patys politikos faktai, svarstant tokiu būdu, įgyja simbolinį ir tiesiog metafizinį pobūdį ir turbūt pirmą kartą tokie reiškiniai kaip Egipto administracinė sistema, antikinė monetų kalyba, analitinė geometrija, čekis, Sucoo kanalas, knygų spausdinimas Kinijoje, prūsų armija ir romėnų kelių statybos technika suvokiami *vienodai*, kaip simboliai, ir yra aiškinami kaip tokie.

Šioje vietoje pažymime, jog dar neegzistuoja teoriskai apmąstytas istorinio svarstymo *metas*. Tai, kas vadinama šiuo vardu, savo metodus skolinasi būrent iš tos žinajumo srities, kur pažinimo metodams yra skiriamas didžiulis dėmesys, – iš fizikos. Manoma, jog atsekant konkretų priekštatis ir pasekmės ryšį, užsiminėjama istorijos tyrimu. Nuostabus daiktas yra tai, jog senojo stiliaus filosofija niekuomet ir negalvojo apie kitokią suprantan-

čio žmogiškojo akylumo ir supančio pasaulio santykio gamyboje. Kantas, kuris savo pagrindiniame veikle išaiškino formalias pažinimo taisykles (kaip protinės veiklos objektą), svarstė tik *gamta*, ko nepastebėjo nei jis pats, nei kas nors kitas. Jam žinojimas tolygus matematiniam žinojimui. Kai Kantas kalba apie įgimtas patyrimo formas ir proto kategorijas, jis niekuomet ir negalvoja apie visiška kitoki istorinių išpūdžių supratimą; tuo tarpu Schopenhaueris, kuris iš visų Kanto kategorijų ypatingai pripažįsta tik vieną priešastingumą, apie istoriją kalba su paunieka³. Tai, jog be priešasties ir pasekmės būtinybės (ją norėčiau pavadinti *erabės logika*) gyvenime egzistuoja ir organinė *likimo* būtinybė – *laiko logika*, yra giliausias vidinio įsitikinimo faktas, kuris išnaudoja visą mitologinio, religinio ir meninio mąstymo apimtį ir, priešingai negu gamta, sudaro istorijos esmę ir branduolį, drauge likdamas neprieinamu *Grynojo proto kritikoje* ištirtoms pažinimo formoms. Ši nuostata dar neįsiskverbė į teorinio formulavimo sferą. Filosofija, kaip teigiama garšiosiose eilutėse iš Galilei'aus *Saggiatore*, didžiojoje gamtos knygoje „scritta in lingua matematica“. Bet mes vis dar laukiame filosofo atsakymo, kuria kalba parašyta istorija ir kaip ją reikia skaityti.

Matematika ir priešastingumo principas veda į gamtinį, o chronologija ir likimo idėja – į istorinį reiškinį sutvarkymą. Abu tvarkos būdai apima, kiekvienas savaip, *visą* pasaulį. Skiriasi tik akis, kurioje ir per kurią įsikūnija šis pasaulis.

4

Gamta – tai geštaltas, kuriame aukštųjų kultūrų žmogus tiesioginiams savo pojūčių išpūdžiams suteikia vienybę ir reikšmę. Istorija yra tai, iš ko žmogaus vaizduotė bando suprasti gyvąją pasaulio būtį savo paties gyvenimo atžvilgiu ir kartu sureikšti šiam didesnio tikrovės kumo. Ar jis pajėgus sutvarkyti šitas formas ir kuri iš jų užvaldys jo

būdincią sąmonę – štai bet kokios žmogiškos egzistencijos pirminis klausimas.

Čia persi dvi žmogui būdingo pasaulio kūrimo *gamybos*. Tuo jau pasakyta, jog jos nebūtinai yra *tikrovė*. Jeigu toliau mes iškelsime klausimą apie bet kokios istorijos prasmę, tai dabar visų pirma reikės išspręsti kitą klausimą, kuris iki šiol dar nebuvo pateiktas. *Kam* egzistuoja istorija? Klausimas, regis, paradoksalus. Be jokios abejonės, kiekvienam, nes kiekvienas žmogus su visa savo būtimi ir būdincia sąmone yra istorijos narys. Tačiau didelis skirtumas, ar žmogus gyvena veikiamas nuolatinio išpūdžio, jog jo gyvenimas yra žymiai platesnės, nusidriekusios per šimtmečius ir tūkstantmečius, biografijos elementas, ar jis jaučia jį savyje kaip kažką, kas užsklęsta ir užbaigta. Pastarojo tipo sąmonei turbūt neegzistuoja jokia pasaulinė istorija, *joks pasaulis kaip istorija*. O kas, jeigu tokia aistorine dvasia grindžiama visos tautos, *visos kultūros* sąmone? Kaip jai turėtų atrodyti tikrovė? Pasaulis? Gyvenimas? Jeigu mes turėsime galvoti, kad žemiškoje heleno savimoneje visa, kas pergyventa – ne tik asmeninė, bet ir visa praeitis, – tučiuojau pavirdavo kažkokiu pirma laiko sustingusiu, mitiškai įformintu kas akimirką srūvančios dabarties pamatu (todėl antikos sąmoneje Aleksandro Didžiojo istorija dar iki jo mirties emė lietus su legenda apie Dionisą, o Cezaris nelaikė savo kilmės iš Veneros absurdiška), tai turėsime pripažinti, jog mums, Vakarų žmonėms su išlavėjusiu laiko distancijų jausmu, suvokiantiems kasdienį metų skaičiavimą po ir iki Kristaus gimimo kaip savaime suprantamą dalyką, tokių dvasinių būsenų išgyvenimas yra beveik neįmanomas ir kad mes vis dėlto, atsižvelgdami į istorijos problemą, neturime teisės nekreipti dėmesio į šį faktą.

Istorinis tyrimas plačiausia prasme, kuri apima ir visus svetimų tautų, epochų bei papročių lyginamosios psichologinės analizės būdus, turi tokią pačią reikšmę kultūrų stelai, kokią dienoraščiai, autobiografijos turi kon-

krečiam žmogui. Tačiau antikinė kultūra neturėjo *atminties* šia specifine prasme, ji neturėjo istorinio organo. Sakydami: antikinio žmogaus „atmintis“, mes be paaiškinimų taikome svetimai sielai sąvoką, išvestą iš mūsų dvasios struktūros – visiškai kitokią negu mūsų, nes joje nėra praeities ir ateities, struktūrinančios sielą, kai ji budi. Antikos žmogaus sielą su visa mums nepažįstama galia užpildo „grynoji dabartis“, kuri taip dažnai stebindavo Goethe'ę antikinėje kultūroje, ypač plastikoje. Ši „grynoji dabartis“, kurios didžiausias simbolis yra dorinė kolona, iš tikrųjų yra *laiko* (kryptingumo) *neigimas*. Herodotui ir Sofokliui, kaip ir Temistokliui ar bet kuriam Romos konsului, praeitis tuojau pat virsta nelaiskai rymančiu *poliarisksos, bet ne periodiškos struktūros* įspūžiu.

Tokia tikroji sudvasinto mitų kūrimo prasmė. Tuo tarpu mūsų pasaulio pajautai ir vidinei žiūrai praeitis yra aiškiai padalintas, tikslingai nukreiptas šimtmečių ir tūkstantmečių organizmas. Kaip tik šis fonas ir sureikia antikiniam bei Vakarų pasauliui ypatingą, tik jiems būdingą koloritą. Kosmosu graikas vadino vaizdą tokio pasaulio, kuris ne *tampa*, bet *yra*. *Todėl* graikas pats buvo žmogus, kuris niekada *netapo*, bet visada *buvo*.

Todėl antikinis žmogus vidumi nieko neperėmė iš Babilono ir, pirmiausiai, iš Egipto kultūrų, nors puikiai pažinojo jų griežtą chronologiją, kalendorių ir stiprų amžinybės bei dabartinės akimirkos menkumo jausmą, kurį tos kultūros apreiškia grandioziniais šviesulių stebėjimais ir tiksliais didžiulių laiko tarpinių matavimais. Apie tai antikos filosofai kartais užsimena, bet tik kaip apie girėdą, niekada pačių nebandytą dalyką. O tai, ką pavienės šviesios galvos, pavyzdžiui, Hiparchas ir Aristarchas, atrodė graikų miestuose Azijoje, visa buvo atmesta ir stotikų, ir aristotelininkų: tai liko žinoma tik atskiriems specialistams. Nei Platonas, nei Aristotelis neturėjo observatorijos. Paskutiniaisiais Periklio valdymo metais Atėnuose liaudis priėmė sprendimą, grąsinantį visiems astr-

ronominių žinių platinėjimams sunkiu kaltinimu (*eisenge-lige*). Tai iš esmės simboliška: šiuo sprendimu pasireiškė antikinės sielos valia ištremti iš savo pasaulio sąmonės tolumą bet kokia šio žodžio prasme.

Mąstydami apie antikinę istoriografiją, pažvelkime į Tukididą. Šitas vyras mokėjo su tikra antikine jėga įsigyventi į *dabarties* įvykius ir suprasti juos iš jų pačių, prie to dar galime pridėti puikų faktų išmanymą žmogaus, kuris gimė politiku ir buvo karvedys bei valdininkas. Dėl šios *praktinės patirties*, kuri, deja, supainiojama su istorijos jausmu, jis pagrįstai atrodo nepasiekiamas pavyzdys istorikams, kurie tėra tik moklininkai. Bet Tukididas visiškai nesugebėjo žvelgti į istoriją iš šimtmečių perspektyvos. Toks žvilgsnis mūsšikei istoriko sąvokai priskirtinas kaip savaime suprantamas dalykas. Visi geri antikinės istoriografijos veikalai apsiriboja autoriaus politine nūdienu: mūsų laikų istoriniai šedevrai, priešingai, be jokių išimčių yra apie tolimą praeitį. Tukididas nebūtų sugebėjęs parašyti net karų su persais istorijos, jau nekalbant apie visuotinę Graikijos ar Egipto istoriją. Jis, kaip ir Polibijus bei Tacitas, tuoj praranda orientaciją, kai tik praeityje, nutolusioje vos keleru dešimtmečių, susiduria su varomosiomis jėgomis, kurių nepažįsta iš savo paties patyrimo. Polibijus liaujasi supratęs pirmąjį Punų karą, o Tacitas – netgi Augustą. Visiškai neistoriška, palyginti su mūsų tyrimais, Tukidido nuovoka atsiskleidžia netiketu teiginiu jau pirmame jo knygos puslapyje – teiginiu apie tai, kad iki jo laikų (apie 400 m. pr. Kr.!) pasaulyje nebuvo reikšmingų įvykių⁴.

Todėl antikinė istorija iki persų karų, taip pat ir iš daug vėlesnių laikų, yra iš esmės mitinio mąstymo produkta. Valsybinės Spartos santvarkos istorija yra helėniškojo periodo prasimanymas. Likurgas, kurio biografiją pasakojama su visomis smulkmenomis, buvo, turbūt, nereikšminga Taigeto miško dievybė. Romos istorija iki Hanibalo buvo išradinėjama dar Cezario laikais. Pasako-

jimo apie tai, kaip Brutus išvijo Tarkvinijus, prototipu tapo vienas cenzoriaus Apijaus Klaudijaus (310 m.) amžininkas. Anuomet Romos karalių vardai buvo sudaromi pagal praturtėjusių plebejiškų šeimų vardus (K. J. Neumann). Netgi gatsusis 367 m. Licinijaus agrarinis įstatymas Hanibalo epochoje dar nebuvo užfiksuotas, jau nekalbant apie *Servijaus įstatymus* (B. Niese). Kai Epaminondas išlaisvino meseniečius ir arkadus ir suteikė valstybinę gumą, jie tučtuojau susigalvojo smagią istoriją. Stulbina ne tai, jog taip buvo, o tai, jog vargu ar egzistavo kitokia istorijos rūšis. Šiuolaikinių Vakarų ir antikos istorijos jausmo priešingybę geriausiai atskleisime teiginiu, kad Romos istorija iki 250 m. pr. Kr. (kokią ją pažinojo Cezario amžininkai) buvo iš esmės klastotė, o tie dalykai, kuriuos nustatė mes, buvo visiškai nežinomi vėlesnių laikų romėnams. Antikinis žodžio „istorija“ supratimas patyrė stiprią aleksandrietišką romanų įtaką, veikusią rimtąją politinę ir religinę istoriografiją. Niekam net neatėjo į galvą iš principo skirti tų romanų turinį nuo tikrų faktų. Kai Varonas prieš Respublikos žlugimą pabandė aprašyti iš liaudies sąmonės greitai nykstančią romėnų religiją, jis padalijo dievybes, kurių kulto labai *skrupulingai laikėsi valstybė, į di certī ir di incerti*, į dievus, apie kuriuos dar buvo kažkas žinoma, ir dievus, iš kurių, nepaisant besitęsiančio viešo kulto, liko tik vienas vardas. Iš tikrųjų jo laikmečio visuomenės religija, kaip ją iš romėnų poetų kūrybos įsivaizdavo ne tik Goethe, bet ir Nietzsche, didžia dalimi buvo heleniškosios literatūros vaisius ir beveik nesiejamas su senuoju kultu, kurio niekas jau nebesuprato.

Mommsenas aiškiai suformulavo vakarietišką požiūrį, pavadinęs Romos istorikus – jis turėjo galvoje visų pirma Tacitą – žmonėmis, kurie „sako tai, apie ką reikėtų tylėti ir nuryti tai, ką buvo būtina pasakyti“.

Indų kultūra, kurioje nirvanos (brahmaniškos) idėja yra ryškiausia pačios neistoriškausios sielos, kokia tik gali egzistuoti, išraiška, niekada neturėjo net menkiausios nuo-

jautos apie „kada“ – bet kokia šito žodžio prasme. Nėra nei indų astronomijos, nei indų kalendoriaus, nei, vadinasi, indų istorijos, kiek istorijos sąvoka reiškia sąmoningo vystymosi dvasinį atspindį. Apie išorinę šios kultūros, kurios organinė dalis pasibaigė budizmo atsiradimu, eigą mes žinome dar mažiau negu apie antikinę istoriją nuo XII iki VIII a., kurioje tikrai buvo gausu didinimų įvykių. Abi jos išliko tik kaip miglotas mitinis įvaizdis. Tik 1000 m. praėjus po Buddhos, apie 500 m. po Kristaus, Ceilone atsirado *Mahavansa*, šiek tiek primenantį istoriografiją.

Indo sąmonė buvo tokia neistorinė, kad jis net negalėjo įsivaizduoti vieno autoriaus sukurtos knygos kaip laike fiksuoto įvykio. Vietoj natūralios atskirų asmenų kūrinių sekos pamažu išaugo neapibrėžta teksto masė, į kurią kiekvienas įrašinėjo tai, ką norėjo, o individualios dvasinės nuosavybės, minties vystymosi, kultūros epochos sąvokos nevaicino jokio vaidmens. Mes indų filosofiją suvokiame kaip „anoniminę“ formą, būdingą apskritai visai indų istorijai. Kokia ji nepanaši į Vakarų filosofijos istoriją, kur kiekvieną kūrinių ir autorių išskiria labai ryški fizionomija!

Indas užmiršdavo viską; egiptietis nieko negalėjo pamiršti. Portreto menas – ši biografija *in nuce* – Indijoje niekada neegzistavo, tuo tarpu egiptietiška plastika beveik neturėjo kitos temos.

Egiptietiška siela, aukščiausiajį prasme istoriška ir su pirmą pabrėžta aistra siekianti begalybės, praeitį ir ateitį jaurė kaip visą savo pasaulį. O dabartis, sutampanti su sąmonės turiniu, jai atrodė tik siauras ruožas tarp dviejų neišmaruojamų tolybių. Egipto kultūra yra *rūpeščio įsikūnijimas*. Rūpeščio, kuris yra dvasinis tolumos koreliatas. Tai susirūpinimas ateitimi, pasireiškiantis granito ir bazalto pasirinkimu⁵ plastikai, ant akmens iškaltais dokumentais, pedantiška valdymo sistema bei drėkinimo kanalų tinklu⁶ ir *būtinai su tuo susijusiu rūpeščiu dėl praecities*. Egipto

mumija yra itin reikšmingas simbolis. Mirusiojo kūnas buvo *įamžinamas*. Taip pat, kaip ir jo asmenybei, jo „ka“ buvo suteikiama amžinybė daugeliu egzempliorių pakartotomis portretinėmis statulomis, panašiomis į vaizduojamą asmenį. Tuo tarpu geriausiai graikų plastikos laikais portretinės skulptūros buvo tiesiog uždraustos.

Egzistuoja esminis ryšys tarp požiūrio į istorinę praeitį ir mirties sampratos, kuri reiškiasi *laidojimo būdu*. Egiptietis *neigia* laikinumą, antikos žmogus *teigia* jį visa kultūros formų kalba. Egiptiečiai užkonservavo ir savo istorijos mumiją – chronologines datas ir skaičius. Iš ikoloninės graikų istorijos neliko nė vieno paminklo, nė vienos datos, nė vieno neabejotino vardo, nė vieno apčiuopiamo įvykio – todėl mes perdedame mus pasiekusių paminklų reikšmę; tačiau žinome beveik visus vardus ir tikslus valdymo metus egiptiečių faraonų, valdžiusių iki pat 3 tūkstantmečio pr. Kr. ir net anksčiau. O vėlyvesniojo laikotarpio egiptiečiai žinojo juos visus be išimties. Kaip kraupus šios galingos valios ilgaamžystės simbolis mūsų muziejuose guli didžiųjų faraonų kūnų mumijos, išaugojusios veido bruožus. Ant iki švėtėjimo nupoliruotos granitinės Amenemcheto III piramidės viršūnės dar ir dabar galima perskaityti: „Amenemchetas stebi Sausies grožį“, o kitoje pusėje: „Amenemcheto siela aukščiau už Orioną ir susisiečia su požeminiu pasauliu“. Tai laikinumo, dabarties nugalėjimas, tai absoliučiai neantiška.

5

Kaip visiškai priešingas dalykas šiems galingiems egiptietiškiems gyvenimo simboliams, ties antikinės kultūros slenkščiu atsiranda paprotys *deginėti mirusius*. Jis simbolizuoja vidinę ir išorinę užmarštį, paslepiančią praeitį. Mirkėnų epochai buvo visiškai svetimas šios laidojimo formos sakralinis išskyrimas iš kitų formų, kurias taiko pirmykštės akmens amžiaus tautos. Karalių kapai netgi liudija, kad pirmenybė buvo teikiama laidojimui žemėje. Ta-

čiau Homero, kaip ir Vedų, laikais įvyksta staigus, tik vadiniais kultūros dėsniais paaiškinamas perėjimas nuo laidojimo prie sudeginimo, kuris, kaip rodo *Iliada*, buvo atliekamas su visu simboliu patosu – kaip iškilmingas su-naikinimas, istorinės trukmės neigimas.

Nuo šio momento išnyksta ir individualios dvasinės raidos plastika. Vengdama tikrų istorinių motyvų, antikinė drama neįsileidžia vidinės raidos temos. Žinome, kaip ryžtingai graikų instinktas sukilo prieš portretą vaizduojamajame mene. Iki pat imperatorių epochos antikinis menas pripažįsta tik vieną sau tinkančią medžiagą – mitą⁷. Idealiūs helenistinės plastikos įvaizdžiai yra tokie pat mitiniai, kaip ir tipinės biografijos Plutarcho pavyzdžiai. Nė vienas didis graikas neparasė prisiminimų, kuriame jo dvasiniu žvilgsniu įamžintų gyventą epochą. Netgi Sokratas apie savo vidinį gyvenimą neparasė nieko, kas mums būtų reikšminga. Kyla klausimas: ar iš viso antikinio žmogaus sieloje būta savybių, kurios kaip prigimtinis instinktas būtinos Parsifalio, Hamleto ir Verterio atsiradimui? Mes pasigendame to, kad Platonas būtų nors kiek įsisauginęs savo teorijos kitimą. Arskiri jo dialogai yra tik labai skirtingų požiūrių, kuriais jis rėmėsi skirtingu metu, formuluočių. Jis niekada nebuvo susimąstęs apie jų genetinį ryšį. Vicintelis paviršutiniškas savianalizės bandymas, jau beveik nebeprisklausantis antikinei kultūrai, yra Cicerono *Brutas*. Tuo tarpu jau Vakarų dvasios ištakose aptinkame giliausios savianalizės pavyzdį – Dantė's *Vita Nuova*. O kiek mažai antikizmo, t. y. gryniosios „dabarties“, turėjo savyje Goethe, kuris nieko neįžmiršdavo, kurio kūriniai, pasak jo paties, buvo tik *vienos didelės išpažinties nuotrupos*.

Persams sugriovus Atėnus, visi ankstesnieji meno kūriniai buvo išmesti į šiukšlyną, iš kur mes juos vėl traukiame. Niekada negirdėta, kad kas nors iš graikų būtų domėjęsis Mikėnų ar Festos griuvėsiais. Graikai skaitė Homėrą, tačiau nė negalvojo, kaip Schliemannas, apie Tro-

jos kalvų kasinėjimą. Jie norėjo mito, o ne istorijos. Jau helenistiniiais laikais buvo prarasta dalis Aischilo ir iksokratinių filosofų kūriniių. Tačiau jau Petrarca su susižavėjimu ir meile, būdingais tik mūsų kultūrai, rinko seniešnas, monetas, rankraščius. Istoriskai jaučiantis, žvelgiantis į tolimus praetities pasaulius, besiveržiantis į tolius Petrarca – jis pirmasis įlipo į Alpių viršūnę – iš esmės buvo svetimas savo laikmečiui. *Kolekcionieriaus* sielą galima suprasti tik iš jo požiūrio į laiką. Kinų keliautojai ieško „senų pėdsakų“, *ku-tsi*, ir tik turint gylų istorijos jausmą galima paaikškinti neišvėčiamą jų pamatinę sąvoką *dad*⁸. Tai, ką visi visur rinko ir rodė helenizmo laikais, buvo mitologiniai suvenyrai, kokius aprašo Pausanijas ir apie kuriuos visai nebuvo griežtai istoriskai klausama „kada?“ ir „kodel?“ O Egipto kraštovaizdis jau didžiojo Tutmosio laikais pavirto vienu griežtos tradicijos muziejumi.

Viena Vakarų tauta, vokiečiai, išrado mechaninį *laikrodį*, šurpų bėgančio laiko simbolį. Laikrodžio dūžiai, skambantys dieną ir naktį iš daugybės Vakarų Europos bokštų, yra galbūt pati kraupiausia istorinės pasaulėjautos išraiška⁹. Nieko panašaus nėra *nelaikiškose* antikinėse vietovėse ar miestuose. Iki pat Periklio dienos laikas buvo nustatomas tik pagal šėšelio ilgį, ir tik nuo Aristotelio laikų žodis *copa* įgijo babilonišką valandos reikšmę. Babilone ir Egipte pačiais ankstyviausiais laikais buvo išrasti vandens ir saulės laikrodžiai, tačiau tik Platonas Arėnuose pritaikė klepsidros formą, kurią tikrai buvo galima naudoti kaip vandens laikrodį. Dar vėliau pradėtas naudoti saulės laikrodis – kaip nereikšmingas kasdienės apyvokos įrenginys, ne kiek nepakeitęs antikinės *gyvenimo pajautos*.

Čia reikėtų paminėti dar vieną esmingą ir nė karto iki galo neįvertintą skirtumą tarp antikinės ir Vakarų Europos matematikos. Antikos matematinė mintis suprato daiktus kaip grynojoje dabartyje *esantiškus*, kaip antlaikiškus *dydžius*. Tos minties rezultatai – Euklido geometrija,

matematinė statika ir – galutinis antikinės matematikos pasiekimas – kūgio pjūvių teorija. O mes suvokiame daiktus taip, kaip jie *tampa* ir *santykiuoja* vienas su kitu – kaip *funkcijas*. Tai atvedė prie dinamikos, prie analitinės geometrijos ir nuo jos – prie diferencialinio skaičiavimo.

Šiuolaikinė funkcijų teorija yra gigantiška visos šios minčių masės organizacija. Keistas, tačiau psichologiškai pagrįstas faktas, kad graikų fizika – toji statika, priešinga dinamikai – nenaudoja laikrodžio ir dėl to nieko nenustoja. Mes skaičiuojame tūkstantines sekundės daleles, ji – visiškai atsisako laiko matavimo. Aristotelio entelechija yra vienintelė nelaiikiška – neistorinė – raidos samprata, kurią mums pateikia antika.

Tad mūsų užduotis apibrėžta. Mes, vakarietiškos kultūros žmonės su savąja istorijos pajauta, esame išimtis, o ne taisyklė. „Visuotinė istorija“ yra *mūsų*, o ne „bendražmogiškas“ pasaulio vaizdas. Indai ir antikos žmonės nerūjoje tampančio pasaulio įvaizdžio. Ir galbūt tada, kai užges Vakarų civilizacija, niekada daugiau nebebus kultūros ir, vadinasi, žmogaus tipo, kuriam „visuotinė istorija“ yra tokia stipri sąmonės forma.

6

Taigi kas yra pasaulinė istorija? Žinoma, kažkoks survarkytas praetities vaizdinys, kažkoks vidinis postulatats, formos pajautos išraiška. Tačiau netgi toks apibrėžtas jausmas dar nėra tikra forma, ir, kad ir kaip mes būrume įsitikinę tuo, jog jaučiame, išgyvename pasaulinę istoriją, kad ir kaip tikrai mums atrodytų, jog apžvelgiame jos pavidalą, negincijama yra tai, jog mums ir šiandien žinomos tik kai kurios jos formos, o ne *pati* forma, tiksli *mūsų* vidinio gyvenimo kopija.

Žinoma, bet kuris paklaustas bus įsitikinęs, jog jis aiškiai ir ryškiai išvelgia vidinę istorijos formą. Si iliuzija pagrįsta tuo, kad dar niekas rimtai jos nesvarstė ir kad žmogus mažiausiai abejoja savo žinojimu, kadangi niekas

ir neįtaria, kiek daug čia abejones keliančių dalykų. Pasaulinės istorijos *gėštaltas* iš tiesų yra *nepatikrintas dvasinis turmas*, paveldimas netgi tarp istorikų specialistų, iš kartos į kartą ir labai reikalingas krislelio to skepsio, kuris nuo Galilei'aus laikų išskaidė ir pagilino mums įgimtą gamtos vaizdą.

Senovė – Viduramžiai – Naujieji laikai. Štai neįtikėtinai skurdi ir *beprasmi* schema, kuri, besąlygiškai užvaldžiusi mūsų istorinį mąstymą, nuolatos trukdė reisingai suprasti autentišką mažos pasaulio dalies, pasireiškiančios Vakarų Europoje nuo vokiečių imperatorių laikų, būseną bei jos santykį su aukštosios žmonijos visuotine istorija pagal rangą, formą, gyvenimo trukmę. Būsimosioms kultūroms pasirodys mažai tikėtina, jog ši projekcija su savo naivia tiesia linija, absurdiškomis projekcijomis, kiekviena šimtmėtį tampanti vis mažiau įmanoma ir visiškai neleidžianti įtraukti naujų, į mūsų istorinę savimonę prėtenduojančių sričių, vis dėlto nė karto nebuvo rimtai ir iš esmės išklabinata. Nes nuo seno įprastas istorijos tyrinėtojų protestas prieš šią schemą ničnieko nereiškia. Taip jie tik ištyrinė vienintelę esamą projekciją, jos *niekuo nepakeisdami*. Galima kiek patinka kalbėti apie graikų viduramžius ir germanų senovę, tai vis tiek nepateiks aiškiaus ir vidujai būtino vaizdo, kuriame organiską vietą rasta Kinija ir Meksika, Aksumo ar Sasanidų karalystės. Net jeigu „Naujųjų laikų“ išėities tašką perkeltume iš kryžiaus žygių epochos į Renesansą ir iš čia į XIX a. pradžią, tai tik įrodytų, jog schema kaip tokia išlieka nepajudinama.

Taip apribojama istorijos apimtis, tačiau žymiai blogiau, jog taip susiaurinama jos arena. Vakarų Europos krašto vaizdis čia sukuria stabilų polių (matematiškai triant, singularinį tašką rutulio paviršiuje) – neišku, kiek dar yra priežastis, kad mes, šio istorinio paveikslu kurėjai, būtent čia jaučiamės kaip namie, – apie kurį be galo kukliai sukasi didžiulių istorijų rūkstantmečiai ir smarkiai nutolusios milžiniškos kultūros.

Tai itin savito išradimo planetinė sistema. Koks nors atskiras landschaftas pasirenkamas natūraliu kažkokios istorinės sistemos židiniu. Tampa jos centrine Saule. Iš čia visi istorijos įvykiai yra teisingai nušviečiami. Iš čia *perspektyviai* nustratoma jų reikšmė. Tačiau iš tikro čia kalba jokių skepsiu nepažabota Vakarų Europos žmogaus, kurio prote atskleidžia „pasaulinės istorijos“ fantomas, tuštūbė. Jai turėtume būti dėkingi už jau seniai įpročiu tapusią kraupią optinę apgaule, kuri lėmė tai, kad rūkstantmečių istorija, tarkim, Kinijos ir Egipto, per atstumą susiraukšlėja į atskirus epizodus, o štai mums visiškai artimi dešimtmečiai, nuo Liuterio ir ypač nuo Napoleono, vaiduokliškaai ryškėja. Mes žinome, jog debesis tik iš pažūros juda tuo lėčiau, kuo aukščiau jis yra, o traukinys tik atrodo šliaužias tolumoje, tačiau galvojame, jog ankstyvosios indų, babiloniečių, egiptiečių istorijos tempas iš tiesų buvo lėtesnis negu mūsų netolimos praeities. Ir manome jų substanciją buvus skystesnę, jų formas labiau prislopintas ir ištemptas, kadangi neišmokome įžiūrėti vidinių ir išorinių nuotolių.

Savaime suprantama, jog Vakarų kultūrai Atėnų, Florencijos, Paryžiaus egzistavimas svarbesnis nei Lo-yang ir Pataliputros. Tačiau ar galima tokius vertinimus dėti pasaulinės istorijos schemos pamatan? Tokiu arveju kinų istorikas būtų visiškai teisu projektuodamas tokią pasaulio istoriją, kurioje kaip kažkas nereikšmingo būtų nutyriti kryžiaus žygiai ir Renesansas, Cezaris ir Frydrichas Didysis. Kodėl, *morfologiškai svarstant*, XVIII šimtmėtis yra svarbesnis nei bet kuris iš šešiasdešimties, buvusių iki jo. Argi ne juokinga, kuomet „Naujieji laikai“, apimantys ketelą šimtmėčių ir, be to, lokalizuojami iš esmės tik Vakarų Europoje, priešinami „senovei“, aprėpiančiai tiek pat rūkstantmečių ir priskiriančiai sau kaip priedą daugybę visokių ikigraikiškų kultūrų, kurių net nebandoma nuodugniau atskirti? Ar norint išgelbėti nusenusią schemą, nebuvo nurylimi Egiptas ir Babilonas, kurių nuoseklos

istorijos, kiekviena atskirai, atsveria tariamą „pasaulinę istoriją“ nuo Karolio Didžiojo iki Pasaulinio karo ir dar toliau, traktuojant juos kaip antikos įžangą; argi į pastabų zoną su kiek sumišusia mina nebuvo išstremti milžiniški Indijos ir Kinijos kultūrų kompleksai ir argi nebuvo ignoruojamos didžiosios Amerikos kultūros, neva neturincios „ryšio“ (su kuo?)

Aš vadinu šią dabartiniam Vakarų europiečiui įprastą schemą, kurioje išsivysčiusios kultūros sukasi *aplink mus* kaip viso pasaulinio vyksmo tariamą centrą, istorijos *ptolemėjine sistema* ir kaip *Koperniko atradimą* istorijos srityje vertinu tai, jog šioje knygoje senąją schemą išstumia sistema, kurioje antika ir Vakarai, pastatyti greta Indijos, Babilono, Kinijos, Egipto, arabų ir meksikičių kultūrų – tai atskiri tapsmo pasauliai, turintys tokią pačią reikšmę bendrame istorijos paveiksle ir dažnai prastokstantys antiką dvasios sampratos didingumu, pakilimo jėga, – užima visiškai neprivilegiuotą padėtį.

7

Schema *Senovė – Viduramžiai – Naujieji laikai* savo pirmu sumanymu yra magiškos pasaulėjautos kūrinys, pirma kartą pasireiškęs persų ir judėjų religijoje Kiro¹² laikais, igavęs apokaliptinę pakraipą Danieliaus knygos mokyme apie keturias pasaulio epochas ir įvilktas į pasaulines istorijos formą pokrikščioniškose Rytų religijose, visų pirma gnostinėse sistemose¹³.

Itin siauruose rėmuose, formuojančiuose dvasines šios reikšmingos koncepcijos prielaidas, ji neabejotinai buvo pagrįsta. Čia į svarstymo sferą nepatenka nei Indijos, nei dargi Egipto istorija. Žodžių junginys „pasaulio istorija“ turėtų būti lūpose pažymi vienkartinis, ypatingą dramatinę aktrą, kurio scena buvo teritorija tarp Helados ir Persijos. Jame Rytai įterptami į dualistinę pasaulėžiūrą, kuriai būdingas ne poliarškumas, pasireiškiantis sielos ir dvasios, gerio ir blogio priešprieša vienlaikiėje metafizikoje,

bet periodiškumas¹⁴, atsirandąs katastrofos žvilgsnyje, dviejų epochų – pasaulio sukūrimo ir pasaulio baigties – sandūroje, visiškai nepaisantis tam tikrų dalykų, kurių, viena vertus, nefiksavo antikinė literatūra, kita vertus, Biblija ar bet kuri šventoji knyga, užėmusi jos vietą atitinkamoje sistemoje. Šiame pasaulio vaizdiny „senovės“ ir „Naujųjų laikų“ pavidalais iškyla anuomet akivaizdus prieštaravimas tarp to, kas pagoniška ir to, kas judėjiška (arba krikščioniška), tarp to, kas priklauso antikui, ir kas yra rytietiška, tarp statulos ir dogmos, gamtos ir dvasios *laikiškoje* formuluoje, – visa tai iškyla kaip vienas kito įveikimo drama. Istorinis perėjimas turi religinių atpirtimo požymių. Be abejonės, tai siauromis, perdėm provincialiomis pažūromis pagrįstas, tačiau logiškas ir pats sau tobulas aspektas, kuris vis dėlto tvirtai sukibęs su esamu peizažu ir esamu žmogiškuoju buvimu ir netinkamas *gamtiniam* išpleitimui.

Tik pridėjus trečią epochą – *mūsų* „Naujuosius laikus“, – Vakarų dirvoje šis vaizdinys ima kisti. Rytų vaizdinys buvo *nejudanti*, uždara, pusiausvyroje sustingusi antitėzė su vienkartinio dieviškuoju veiksmu pačiame centre. Suvoktas ir sureikšmintas visiškai naujo tipo žmogaus, jis staiga išėjo – beje, niekam nesupratus tokios permainos keistumo, – į tokios *tiesės* gėštaltą, kuri vedė viršun ar apačion nuo Homero ar Adomo – šiandien galimybės praturtėjo indogermanais, akmens amžiumi ir žmogbeždžione – per Jeruzalę, Romą, Florenciją ir Paryžių, priklausomai nuo istoriko, mąstytojo ar menininko asmeninio skonio, neribotai laisvai interpretuojančio šį trijų dalių vaizdinį.

Taigi *papildomoms* pagonybės ir krikščionybės sąvokoms buvo pridėta *baigiamoji* „Naujųjų laikų“ sąvoka, kuri savo esme neleidžia tęsti procedūros ir, po daugkartinių „tempimų“ nuo kryžiaus žygių epochos, nėra tinkama tolesniam ištempimui¹⁵. Tylint buvo laikomasi nuomonės, jog čia, šiaip senovės ir viduramžių, prasideda

kažkokia galutinė Trečioji Karalystė, kažkokiu būdu stipianti savyje išsipildymą, kulminaciją, tikslą, kurį tarėsi suprantas kiekvienas, pradėdamas scholastais ir baigiant mūsų dienų socialistais. Tai buvo taip pat patogu, kaip ir jos autoriams maloningai žvelgti į daiktų tėkmę. Tokia Vakarų dvasia, kokia ji atsispindėjo pavienio žmogaus galvoje, tiesiog buvo prilyginta pasaulio prasmei. Didieji mąstytojai, verčiami dvasinio poreikio, vėliau atliko gerą metafizinį darbą, paversdami *consensus omnium* dėka pašventintą ir rimtos kritikos išvengusią schemą filosofijos baze ir sukeldami Viešpačiui rūpesčių dėl savo „pasaulinio plano“ autorystės. Mistinė pasaulio epochų trejybė ir iki tol savyje turėjo tai, kas galėjo sugundyti metafizinį skonį. Herderis istoriją vadino žmonių giminės auklėjimu, Kantas – laisvės sąvokos raida, Hegelis – pasaulinės dvasios savisklaida, kiti kitaip. Tačiau tas, kuris pateiktą ton periodų trejybę įdėjo abstrakciją prasmę, buvo įsitikinęs, jog iki galo apmąstė istorijos formą.

Pačioje Vakarų kultūros pradžioje pasirodė didysis Joachimas Florietis (+ 1202 m.)¹⁶, pirmasis hegeliškojo raugo mąstytojas, suskaldęs Augustino dualistinį pasaulio vaizdinį ir su pilnakrauju tikrojo gotiko jausmu Senojo ir Naujojo Testamento religijai – Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios epochai – priešpriešiais pastatęs savo laikmečio naują krikščionybę kaip kažką trečia. Jis iki šiolos gelmių sukūrė geriausias pranciškonus ir dominikonus, Dantė'į, Tomą ir pažadino tą žvilgsnį į pasaulį, kuris ilgainiui užvaldė visą mūsų kultūros istorinį mąstymą. Lessingas, kuris, turėdamas omeny antiką, kartais atvirai savo laikmetį vadindavo palikuonių epocha¹⁷, perėmė šią mintį savo *Žmonių giminės auklėjimui* (su vaiko, jaunuolio ir vyro pakopomis) iš XIV šimtmečio mistikų mokykloje, o Ibsenas, išsamiai ją aptaręs dramoje *Imperatorius ir Galilėjietis* (kur gnostikų pasaulėvoka tiesiogiai priveržia burtininko Maksimo paveikslė), garsiojoje Stokholmo kalboje 1887 m. nepasitūmėjo nė per žingsnį pirmyn.

Akivaizdu, jog Vakarų Europos pasaulėjautai būtina pačiai suvesti tam tikrą galutinį balansą.

Abato iš Florės kūryba buvo mistinis žvilgsnis į dieviškosios pasaulio tvarkos paslaptis. Matyt, ji turėjo prarasti bet kokią prasmę, vos tikrai tapusi intelektualinio suvokimo objektu ir *mokslinio* mąstymo prielaida. Būtent tokia tolydžio stiprėjanti tendencija įsigalėjo nuo XVII a. Tačiau nėra labiau pašlijusio metodo pasaulinei istorijai aiškinti už tą, kuomet atsiiduodama nežabotam politiniam, religiniam arba socialiniam įsitikinimui ir trims fazėms, nedrįstant jų išklabinėti, suteikiama kryptis, tiksliai arvedanti į pačių aiškintojų poziciją bei, esant reikalui, pridedanti tūkstantmečiams kaip absoliutų matą proto viešpatavimą, humaniskumą, daugumos laimę, ūkio evoliuciją, apšvietą, tautų laisvę, gamtos užkariavimą, taiką pasaulyje ir panašius dalykus; be to, įrodinėjama, jog patys tūkstantmečiai nesuvokė arba nepasiekė to, kas yra tikra, nes jie siekė kažko kito negu mes. „Akivaizdu, gyvenime kalbama apie gyvenimą, o ne apie kokį nors jo rezultatą“, – štai Goethė's žodžiai, kurie turėtų apsaugoti nuo visų kvailių mėginimų įspėti istorinės formos paslaptį su *programos* pagalba.

Toki patį pavyzdį pateikia kiekvieno atskiro meno ir kiekvieno mokslo, įskaitant politinę ekonomiją ir filosofiją, istorikai. Čia mūsų dėmesį patraukia „pati“ tapyba nuo egiptiečių (arba urvinių žmonių) iki impresionistų, „pati“ muzika nuo aklo dainiaus Homero iki Bayreuth'o, „pati“ visuomeninė santvarka nuo polinių pastatų gyvenimų iki socializmo, kurio linijinį kilimą lemia kokios nors nekintančios tendencijos; be to, išleidžiama iš akių viena galimybė – būtent, jog menams skirta apibrėžta gyvavimo trukmė, jog jie susiję su žinoma teritorija ir žinomu žmogaus tipu (yra jo išraiška), jog šitos visos bendros istorijos yra vien tik išorinis kiekio susumavimas tų pavienių pasireiškimų, atskirų menų, kurie tarpusavy neturi nieko bendro, išskyrus pavadinimus ir keletą rankų technikos ypatumų.

Apie kiekvieną organizmą žinome, jog jo gyvenimo pasireiškimo tempas, forma ir trukmė yra nulemti *padėtimis*, kuriai jis priklauso, *savybių*. Niekas apie tūkstantmetį ažuolą nepamanys, jog jis tik dabar pradeda augti. Niekas, mairdamas kasdien augantį vikšrą, nesitiki, jog jis galbūt augs dar keletą metų. Tokiais atvejais kiekvienas aboliučiai įsitikinęs jaučia tam tikrą *ribą*, ir šis jausmas identiškas vidinės formos jausmui. Tačiau, svarstant išsivystikusio žmogaus tipo istoriją, viešpatuoja nežabotas ir bet kokį istorinį, vadinasi, ir organinį, *patyrimą* niekinantis, i areitį nukreiptas optimizmas, tad kiekvienas atsitiktinėje dabartyje daro „įpjuvas“ ypatingai išsiskiriančiame lineariniame „tolesniame vystymesi“, ir ne todėl, jog tai yra mokliškai įrodoma, bet todėl, jog autorius to geidžia. Pasikliujama neribotomis galimybėmis – bet niekada natūralia pabaiga, – ir iš kiekvienos akimirkos aplinkybių projektuojama visiškai naivi tęsinio konstrukcija.

Tačiau „žmonija“ neturi jokio tikslo, jokios idėjos, jokio plano, kaip neturi tikslo peteliškių ar orchidėjų rūšis. „Žmonija“ yra zoologinė sąvoka arba tuščias žodis¹⁸. Tereikia pašalinti šį fantomą iš istorinių formų problemų rato, ir akims tučiuojau atsivers įstabus *istikrų* formų lobynas. Čia aptinkama neišmatuojama pilnarvė, gelmė ir viso, kas gyva, permainingumas, iki šiol maskuoti lobaus linearinės pasaulinės istorijos paveikslas, kurį išsaugoti galima tik užmerkus akis prieš akivaizdžių fakty sūsnį, aš regiu spektaklį daugybės galingų kultūrų, su pirmaprade jėga pražyduusių iš iščių to motiniško landšafto, su kuriuo kiekviena iš jų per visą savo egzistavimo laikotarpį yra rirtai susijusi, kultūrų, kurių kiekviena išlieja iš savo medžiagos – žmonijos – *savą* formą ir kiekviena turi *savą* idėją, *savas* aistras, *savą* gyvenimą, siekius, jausmus, *savą* mirtį. Čia yra spalvų, šviesų ir judėjimų, kurių dar neatskleidė joks dvasinis žvilgsnis. Yra sužydejusios ir senstančios kultūros, tautos, kalbos, tiesos, dievai, land-

šaftai – kaip jauni ir seni ažuolai ir pinijos, žiedai, šakos ir lapai, tačiau nėra jokios „senstančios“ žmonijos. Kiekviena kultūra turi naujų raiškos galimybių, kurios pasirodo, subręsta, nuvyšta ir niekad nepasikartoja. Yra gausybė esmiškai besiskiriančios plastikos, tapybos, matematikos, fizikos, kiekviena iš jų – ribotos gyvenimo trukmės, kiekviena uždara pati savyje, panašiai kaip kiekviena augalų rūšis turi savus žiedus ir vaisius, savą augimo ir vytimo tipą. Šitos kultūros, aukščiausio rango gyvos būtybės, stiebiasi į praktinį betikliskumą kaip gėles lauke. Panašiai kaip augalai ir gyvūnai, jos priklauso gyvajai Goethe' s, o ne mirusiai Newtono gamtai. Pasaulinėje istorijoje aš regiu amžino tvarkymo ir pertvarkymo, stebuklingo organinių formų tapimo ir sunykimo vaizdinį. Tuo tarpu cechinis istorikas jas regi kaspinočio, nepalijaujamai „atidėliojančio“ epochą po epochos, akimis.

Vis dėlto seka *Senovė – Viduramžiai – Naujieji laikai* pagaliau netenka poveikio. Nors kaip mokslinis pamatas ji buvo beviltiškai siaura ir lėkšta, vis tikrai ji buvo vienintelis dar nepraradęs filosofiskumo variantas, kuriuo naudojames, norėdami suklasifikuoti mūsų rezultatus, ir jai už išlikimą turi dėkoti tai, kas mūsų vadinama ir tvarkoma kaip pasaulinė istorija; tačiau šimtmėčių, neišyrancijų *nebent* dėl šitos schemos, kiekis jau seniai išsekęs. Sparčiai gausėjant istorinės medžiagos, ypač tos, kuri palieka anapus šitos tvarkos, vaizdinys pradeda virsti neįvelgiamu chaosu. Kiekvienas dar visai neapkęs istorikas tai žino ir jaučia, tik bijodamas nuskęsti bet kokią kainą laikosi vienos jam žinomos schemos. Sąvoka „vidurinieji amžiai“¹⁹, pirmą kartą pavartota 1667 m. Leideno profesoriaus Horno, šiandien uždengia beformę, nuolatos besiplečiančią masę, kuri nustatoma grynai negimo būdu, kai jokia dingstimi negali būti priskirta nė vienai iš kitų dviejų daugiau ar mažiau sutvarkytų grupių. Pavyzdys – abejotinas naujosios persų, arabų ir rusų istorijos traktavimas bei vertinimas. Visų pirma negali-

ma toliau slėpti tos aplinkybės, jog šita tariama pasaulio istorija iš pradžių faktiškai apsiriboja Viduržemio jūros baseino Rytų regionu, o vėliau, pradėdant tautų krausty-musi, – įvykiu, svarbiu tikrai mums ir dėl to stipriai pervertinamam, turinčiu tik vakarietišką reikšmę ir jau neliečiančiu arabų kultūros, – staiga pakeičia sceną ir persike-lia į Vakarų Europos centrinę dalį. Hegelis visiškai nai-viai pareiškė, jog jis ignoruos tas tauras, kurios netinka jo istorijos sistemai. Tačiau tai buvo tik garbingas meto-dinių prielaidų, be kurių nė vienas istorikas nepasieki-ekslo, pripažinimas. Juo galima patikrinti visų istorinių darbų dispoziciją. Šiandien tai iš esmės mokslinio takto klausimas – kurie iš istorinės raidos faktorių *rimtai* yra reikšmingi, o kurie ne. Ranke čia būtų geras pavyzdys.

8

Šiuo metu mes maštome pasaulio dalimis. Tikrai mūsų filosofai ir istorikai to dar neišmoko. Kokią gi reikšmę mums gali turėti sąvokos ir perspektyvos, reiškančios pre-tenzijas į universalų reikšmingumą, tačiau savo horizon-tu nenusidriekiančios toliau negu Vakarų Europos žmo-gaus dvasinė atmosfera?

Neužmiršdami šito, apžvelkime geriausias mūsų kny-gas. Kuomet Platonas kalba apie žmoniją, galvoje jis turi helenus kaip priešpriešą barbarams. Tai visiškai atitinka neistorinį antikinio gyvenimo ir mąstymo stilių ir, atsi-žvelgiant į šią sąlygą, leidžia padaryti išvadas, kurios yra teisingos ir svarbios *graišiams*. Kuomet filosofuoja Kan-tas, tarkim, apie etinį idealą, jis tvirtina savo teiginius esant reikšmingus visų tipų ir laikų žmonėms. Jis neišreiškia šito tik todėl, jog jam ir jo skaitytojams tai savaime suprantama. Savo estetikoje jis formuluoja ne Fidižo at-Rembrandto meno principus, bet meno principą apskritai. Tačiau tai, ką jis konstatuoja esant būtinomis mąs-tymo formomis, yra tik Vakarų mąstymo būtinoms formos Jau žvilgsnis į Aristotelį ir jo gautus iš esmės kitokius re-

zultatus turėtų parodyti, jog čia akivaizdi ne mažiau skaid-raus, bet kitaip organizuoto proto savirefleksija. Rusiška-jam mąstyimui svetimos Vakarų mąstymo kategorijos, kaip ir pastarajam – kinų ar graikų mąstymo kategorijos. Veiks-mingas ir visuminis antikinių prožodžių supratimas mums taip pat neįmanomas, kaip ir rusiškų²⁰ bei indišku, o šiuo-laikiniam kinui ir arabui, turintiems visai kitokį intelek-tą, filosofija nuo Bacono iki Kanto prilygsta kuriozui.

Štai ko stokoja Vakarų mąstytojas ir ko *kaip tik jam* neturėjo trūkti: pastangos suvokti savo išvadų (kurios ir pačios yra *vieno vienintelio ir tik šito vieno* egzistavimo išraiška) istoriškai reliatyvų pobūdį; žinojimo jų reikšmin-gumo ribas; įsitikinimo tuo, jog jo „nepažeidžiamos tie-sos“ ir „amžini pasiekimai“ yra tikri tik jam ir amžini tik jo pasaulyje, ir tuo, jog jo pareiga – ieškoti už jų tiesų, išsakytų tiek pat įtikinamai kitų kultūrų žmogaus. Tai bū-tina areities filosofijos *pilnatvei*. Tai ir reiškia suprasti is-torijos formų, *gyvojo* pasaulio kalbą. Jame nieko nėra pa-stovaus ir visuotino. Tegul daugiau nieks nekalba apie mąstymo formas apskritai, apie to, kas tragiška, princi-pus apskritai, apie valstybės uždavinį apskritai. Tai, kas visuotina ir privaloma, visuomet yra klaidinga išvada, kil-dinama iš savęs ir primetama kitiems.

Vaizdas tampa labiau abejotinas, kuomet mes atsig-režiame į Vakarų Europos dabarties mąstytojus, pradėdant Schopenhaueriu, – ten, kur filosofavimo svorio centras pasistūmėja iš abstrakčios sisteminės į praktinę-etinę sfer-tą ir pažinimo problemą išstumia gyvenimo problema (va-lios gyventi, valdyti, veikti). Čia svarstoma jau ne ideali abstrakcija „žmogus“, kaip Kanto arveju, bet realus žmo-gus, kuris istoriniu laiku gyvena žemės paviršiuje kaip pir-minis arba kultūrinis žmogus, priklausančias tam tikrai tau-tai, ir tai, jog aukštųjų sąvokų struktūrą vis dar riboja schema *Senovė – Viduramžiai – Naujieji laikai* bei su ja susijusi lokalizacija, yra tiesiog absurdiška. Tačiau situa-cija būtent tokia.

Panagrinėkime Nietzsche's istorinį horizontą. Jo „dekadanso“, „nihilizmo“, „visų vertybių pertkainojimo“, „valios valdyti“ sąvokas, giliai išsąknyjusias i Vakarų civilizacijos esmę ir turinčias lemiamą reikšmę jos analizei, – kuo jos grindžiamos? Romėnai ir graikai, Renesansas ir Europos dabartis, iškaitant ir paskubomis mestą žvilgsnį iš šono i (nesuprastą) indų filosofiją, trumpiau tariant: *Senovė – Viduramžiai – Naujieji laikai*. Jis šitų ribų, tiesą sakant, niekuomet neperžengė, kaip neperžengė jų ir kiti to laikmečio mąstytojai.

Tačiau koks jo „dionisiškojo prado“ sąvokos santykis su Konfucijaus epochos aukštos civilizacijos kinų vidiniu gyvenimu arba kokių nors šiuolaikiniu amerikiečių? Ką reiškia antžmogio tipas islamo pasauliui? Arba ką kaip formą teikiančios antitezės indo ir ruso dvasinei stichijai turėtų reikšti sąvokos „gamta“ ir „dvasia“, „pagoniška“ ir „kriščiioniška“, „antikinis“ ir „šiuolaikinis“? Ką turi bendra Tolstojus, visa savo žmogaus esybe atmetęs Vakarų idėjinį pasaulį kaip svetimą ir tolimą, su „viduriniais amžiais“, su Dantė, su Lutheriu; ką turi bendra koks nors japonas su Parsifaliu ir Zaratustra, koks nors indas su Sofokliu? Argi Schopenhauerio, Comte'o, Feuerbacho, Hebbelio, Strindbergo idėjų pasaulis yra erdvesnis? Argi jų psichologija, nepaisant visų pretenzijų i pasaulinį reikšmingumą, apskritai paėmus, nėra grynai vakarietiškos reikšmės? Kokį komišką įspūdį sukeltų Ibseno keliamos moterų problemos, taip pat reikalaujančios visos „žmonijos“ dėmesio, jeigu vietoj garstiosios Noros, Šiaurės Vakarų Europos didmiesčio damos, kurios akiratis atitinka maždaug nuo 2000 iki 6000 markių siekiančią būto nuomą ir protestantišką auklėjimą, i sceną įvestume Cezario žmoną, madam de Sévigné, kokią nors japonę ar Tirolio valstietę? Tačiau pats Ibsenas remiasi vakarykščių ir šiandieniniu didmiesčio viduriniosios klasės akiračiu. Jo konfliktai, kurių dvasinės prielaidos egzistavo maždaug 1850 m. ir vargiai išliks po 1950-ųjų, neturi nieko bendra

nei su aukštuomene, nei su žemiausiomis masėmis, jau nekalbant apie ne Europos miestų gyventojus.

Visa tai yra epizodinės ir vietinės, dažnai netgi Vakarų Europos tipo didmiesčių efemerinės inteligentijos ribojamos, jokių būdu ne pasaulio istorijos ir ne „amžinos“ vertybės, ir jeigu jos vis dar tebėra esminės Ibseno ir Nietzsche's kartai, tai faktorių, esančių už šiuolaikinių interesų sferos, pajungimas joms, tų faktorių neįvertinimas ar nepastebejimas kaip tik ir būrų neteisingas sąvokos „pasaulinė istorija“ supratimas – ne jos atrankine, bet totaline prasme. Tačiau situacija yra būtent tokia. Tai, kas iki šiol Vakaruose kalbėta ir mąstyta apie erdvės, laiko, judėjimo, kiekio, valios, santuokos, nuosavybės, tragiškumo, mokslo problemas, paliko siaura ir abejotina, nes visuo met buvo bandoma surasti vienintelį klausimo sprendimą, užuot suvokus, jog daug klausiančiųjų aptinka daug atsakymų, jog bet kuris filosofinis klausimas tėra paslėptas noras gauti konkretų atsakymą, slypintį jau pačiame klausime, jog didieji epochos klausimai anaipol negali būti suvokiami laiškuomo kontekste ir kad greičiausiai galima manyti esant *istoriškai sąlygotų sprendimų grupę*, kurių *apžvalga* – atmetus visus savus vertybinius kriterijus – tikrai ir atskleidžia paskutines paslaptis. Tikram žmonių žinovui nėra absoliučiai teisingų arba klaidingų požiūrių. Dėl tokių sudėtingų klausimų, kaip laiko ar santuokos problema, neužtenka kreiptis i asmeninį patyrimą; vidinį balsą, protą, pirmtakų arba amžininkų nuomonę. Taip sužinoma, kas yra tikra pačiam klausiančiajam ir jo laikui, tačiau tai dar ne viskas. Kitų kultūrų raiška byloja kita kalba. Kitiems žmonėms egzistuoja kitos tautos. Mąstytojui jos galioja visos arba nė viena.

Suprantama, kaip išsiplėsti ir pagilėti yra pajėgi Vakarų pasaulio kritika ir kas dar, be nekenksmingo Nietzsche's ir jo kartos reliatyvizmo, turėtų būti įtraukta i svarstymų ratą, koks formos pajautos subtilumas, koks psichologijos lygis, koks artsakymas ir nepriklausomumas

nuo praktinių interesų, koks horizonto neaprežtumas turėtų būti pasiektas anksčiau nei mes įgyisime teisę pasakyti, jog supratome pasaulinę istoriją, *pasaulį-kaip-istoriją*.

9

Visam tam, kas savavališka, siaura, duota iš šalies, padikruota nuosavų norų, istorijos primesta, priešpriešias statau natūralų, „kopernikišką“ pasaulinės istorijos gėstatą, užslėptą pačioje jos gelmėje ir atsiveriantį tik nešališkam žvilgsniui.

Aš primenu Goethe'ę. Tai, ką jis vadino *gyvąja gamta*, tiksliai sutampa su tuo, kas čia vadinama pasauline istorija plačiausia prasme, *pasauliu-kaip-istorija*. Goethe, kuris, kaip menininkas, nepaliaujamai tobulino gyvenimą, savo būdą, tapsmą, o ne tapimą, kaip liudija „Wilhelmas Meisteris“ ir „Poezija ir tiesa“, nekenė matematikos. Čia pasaulis kaip mechanizmas priešinamas pasauliui kaip organizmui, mirusi gamta – gyvajai, dėsniis – gėstatui. Kiekviena jo, kaip gamtotyrininko, parašyta eilutė akivaizdžiai pateikė tapsmo gėstatą, „įsikūnijantią formą“. Įsilyvenimas, įsiziūrėjimas, palyginimas, tiesiogiai išgyventas vidinis įsitikinimas, tiksli jausminė fantazija – tokios buvo priemonės, kuriomis jis artėjo prie gyvų reiškinų paslapties. Ir tokios istorijos tyrimo priemonės apskritai. Kitokių nėra. Šitas *dieviškas* žvilgsnis leido jam vakare po mūsų ties Valmy prie stovyklos laužo ištarti tokius žodžius: „Štai čia ir būtent šiandien prasideda nauja pasaulinės istorijos epocha, ir jūs galite pasakyti, jog esate to liudininkai“. Joks karvedys, joks diplomatas, nekalbant jau apie filosofus, taip tiesiogiai nepatyrė istorijos tapsmo. Tai pats esmingiausias iš visų kada nors išsakytų požiūrių apie didį istorijos aktą jo išsipildymo momentu.

Taip, kaip jis stebėjo augalinės formos vystymąsi iš lapo, stuburinių gyvūnų tipo atsiradimą, geologinių sluoksnių susiformavimą, – *gamtos likimą, o ne jos kauzalumą*, – taip iš akivaizdžių detalių visumos turi būti iš-

vesta žmogaus istorijos formų kalba, jos periodinė struktūra, jos *organinė* logika.

Žmogus dažnai priskiriamas žemės paviršiaus organizmams, ir visai pagrįstai. Jo kūno struktūra, gamtinės funkcijos, visi jo jutiminiai požymiai – visa tai priklauso kažkokiam žymiai plačiau apimančiam vieniiui. Tiksliai čia daroma išimtis, nepaisant gilios augalų lemties giminuomumo su žmogaus likimu išjauros, – amžinos bet kurios lyrikos temos, – nepaisant visos žmonijos istorijos giminuomumo su bet kurios kitos aukštesniųjų gyvų būrybių grupės istorija – nesuskaičiuojamų animalistinių pasakų, padavimų ir pasakėčių temos. *Šiuo atveju* būtų pravartu sureikšti erdvę palyginimams, leidžiant žmogiškų kultūrų pasauliui tikrai ir giliai paveikti vaizduotę, o ne įtraukiant į ją anksto numatyton schemon; būtų pravartu žodžiuose „jaunystė“, „pakilimas“, „sužydėjimas“, „sunnykimas“, kuriuose dažniausiai ligi šiol, o nūnai daugiau nei kada nors, buvo subjektyvių vertinimų ir pabrėžtinai asmeninių socialinio, moralinio ar estetinio pobūdžio interesų išraiška, žvelgti pagaliau organinių būsenų objektyvias charakteristikas; reikėtų sugretinti antikinę kultūrą, kaip savy uždara reiškinį, kaip kūno ir dvasios antikinę išraišką, su Egipto, Indijos, Babilono, Kinijos, Vakarų kultūromis ir ieškoti to, kas tipiška šių didelių individumų permaininguose likimuose, to, kas būtina nevaldomoje atsirinkinumo pilnatvėje, – tuomet ir atsikleis pasaulio istorijos vaizdas, kuris įprastas mums, Vakarų žmonėms, ir tikrai mums.

10

Jeigu sugrįžtume prie žymiai siauresnės užduoties, tai, reikiantis šiomis pasaulėžiūrinėmis prielaidomis, mums visų pirma reikėtų morfologiškai apibrėžti Vakarų Europos ir Amerikos situaciją tarp 1800-ųjų ir 2000-ųjų metų. Reikėtų nustatyti šios epochos laiko parametras bendros Vakarų kultūros ribose, apibrėžti jos prasmę kaip biografinės atkarpos, neišvengiamai randamos kiekvienos kultū-

ros geštalte, jos politinių, meninių, dvasinių ir socialinių formų organinę ir simbolinę reikšmę.

Lyginamasis stebėjimas išryškina šio periodo ir helėnizmo „vienlaidiškumą“ – ypač tos kulminacijos, kuri buvo paženklinta pasauliniu karu, – ir perėjimo iš helėnizmo periodo į romėnų epochą „vienlaidiškumą“. *Romėnų stilius*, kupinas griežto faktiškumo, negenialus, barbariškas, disciplinuotas, praktiškas, protestantiškas, *prūsizmas*, visuomet mums, pasikliaunantiems tikrai palyginimais, siūlys taktą mūsų pačių ateičiai suprasti. *Graikai ir romėnai – čia ir slypi takoskyra tarp likimo, kuris mums jau išsipildė, ir likimo, kuris mus dar pasitiks*. Nes seniai buvo galima ir reikėjo atrasti „senovėje“ vystymąsi, tobulai atitinkantį mūsų, Vakarų Europos, vystymąsi, besiskiriančią kiekviena paviršine detale, tačiau visiškai tapatų vidiniu proveržiu, viliojančiu didįjį organizmą užbaigai. Žingsnis po žingsnio, nuo „Trojos karo“ ir kryžiaus žygių, Homero ir „Nybelungų giesmės“ per doriką ir gotiką, dionisiškąjį sąjūdį ir Renesansą, Polikletą ir Sebastianą Bachą, Arėnus ir Paryžių, Aristotelį ir Kanrą, Aleksandrą ir Napoleoną iki pasaulinio miesto stadijos ir abiejų kultūrų imperializmo, mes aptiksimė čia savosios tikrovės pastovųjį alter ego.

Tačiau pati antikinio istorijos paveikslas interpretacija, kuri čia buvo išankstinė sąlyga, – kaip vienpusiškai jos imdavosi! kaip išoriškai! kaip šališkai! kaip mažai apriėdami! Kadangi jautėmės pernelyg giminingi „senovės žmonėms“, mes per daug savęs užduotimi neapsunkinome. *Lėkėtame* panašume glūdi pavojus, kuris galėtų pradžiai žudyti visą senovės tyrimą, jeigu tik nuo meistrų skaičių gludinto radinių tvarkymo ir apibrėžimo perėitų prie jų vidinio aiškinimo. Reikėtų pagaliau įveikti garbųjį prietarą, neva antika vidujai mums artima, kadangi mes tarsi buvome jos mokiniai ir palikuonys, nors iš tikrųjų buvome jos gerbėjai. Prireiktų viso XIX a. religinio ir filosofinio, meninio ir istorinio, socialinio ir kritinio darbo, ta-

čiau ne tam, kad išmoktume suprasti Aischilo dramas, Platono mokymą, Apoloną ir Dionisą, Arėnų valstybę, cenzūrazimą – mums dar toli iki to, – o tam, kad galėtume pagaliau pajauti, kaip visa tai mums vidujai be galo svietima ir tolima, turbūt labiau svetima negu meksikičių dievai ir indų architektūra.

Mūsų nuomonės apie graikų-romėnų kultūrą visuomet svyravo tarp dviejų kraštutinumų, be to, schema *Senovė – Viduramžiai – Naujieji laikai* išsiskyrė ir be išimties nulinė visų „požiūrių“ perspektyvą. Vieni, visų pirma – visuomeninio gyvenimo veikėjai, politinės ekonomijos atstovai, politikai, juristai, mano, jog „šiandieninė žmonių ja“ sparčiai progresuoja; jie palankiai ją vertina ir jos masėliu matuoja viską, kas buvo anksčiau. Nėra nė vienos šiuolaikinės partijos, kurios principai nebūtų „deramai įvertinę“ Kleono, Marijaus, Temistoklio, Katilinos ir Grakchų. Kiti – dailininkai, poetai, filologai ir filosofai – nūdienoje jaučiasi nejuokiamai ir, dėl to užimdami tokią pat absoliučią poziciją kokioje nors praeities atkarpoje, lygiai taip dogmatiškai pasmerkia iš ten šiandieną. Vieni helėnizme mato tam tikrą „dar ne“, kiti – šiandienoje tam tikrą „jau ne“, visuomet veikiami to istorijos vaizdinio, kuris lineariai suriša epochas vieną su kita.

Iš tokio kontrasto aikštėn išskyla dvi Fausto dvasios. Vienos pavojingumas slypi proto paviršutiniškume. Iš viso to, kas buvo antikinė kultūra, antikinės dvasios atspindys, joje galiausiai nebelieka nieko, išskyrus socialinių, ūkininių, politinių, fiziologinių faktų sąrašį. Tai, kas lieka, įgautina „antrinių pasekmių“, „refleksų“, „šalutinių reiškiniių“ pobūdį. Tokios dvasios knygoje neaptiksime nė pėdsako iš Aischilo chorų mitinės jėgos, iš senosios plastikos istabios žemiškos galios, iš dorėninės kolonos, iš apoloniškų kultūrų austros, netgi iš Romos imperatorių kulto gelmės. Kiti, visų pirma pasivėlinę romantikai, kaip anai trys Bazelio profesoriai: Bachofenas, Burckhardtas ir Nietzsche, neatsispiria kokios nors ideologijos pavojui. Jie pradings-

ta antikos, tesančios jų filologiškai reglamentuoto jausmingumo veidrodiniu atspindžiu, debesuotuose regionuose. Jie pasikliauna senosios literatūros, vienintelio ir jiems pakankamai tauraus liudijimo, likučiais, – nors dar niekuomet kultūra nebuvo taip netobulai reprezentuojama savo didžiųjų rašytojų²¹. Pirmieji paprastai remiasi sausais teisinių dokumentų šaltiniais, įrašais ir monctomis, kuriuos, darydami žalą sau patiems, ypač ignoravo Burckhardtas ir Nietzsche, ir pajungia jiems išlikusią literatūrą su jos dažnai minimaliu faktiškumu ir atitikimu tiesai. Tai – dėl skirtingų kritikos principų abi pusės rimtai nežūrėjo viena į kitą. Aš neprisimenu, jog Nietzsche ir Mommsenas būnų parodęs vienas kitam bent kiek dėmesio.

Tačiau nė vienas iš jų nepasiekė tokio svarstymo lygio, kuriame šis prieštara vienas su kitu ir kuris vis dėlto galėtų būti pasiektas. Čia atsikėrisjo kauzalinio principo perkėlimas iš gamtos mokslų į istorinį tyrimą. Nesąmoningai buvo prieita prie paviršutiniškai pasaulio vaizdą kopijuojančio pragmatizmo, kuris tik maskuoja ir klaidina, o ne atskleidžia visiškai kitokią istorijos formų kalbą. Norint istorinės medžiagos masę palenkti giliai ir sisteminti, nanciai koncepcijai, nebuvo surasta nieko geresnio negu išskirti vieną reiškinį kompleksą kaip pirminį, kaip prižastį, o likusius atitinkamai traktuoti kaip antrinius, kaip pasekmes arba poveikius. Šito įstvirė ne tik praktikai, bet ir romantikai, kadangi istorija savosios logikos neatskleidė netgi jų svajingam žvilgsniui, o poreikis konstatuoti imanentinę būtinybę, kurios egzistavimas buvo įaučiamas, ypač sustiprėjo, jeigu tik apskritai nebuvo ketinama pikta atskirti istorijai nugarą, kaip tai padarė Schopenhaueris.

11

Mes be jokių apylankų kalbėsime apie materialistinį ir ideologinį antikos mąstymo būdus. Pirmuoju atveju aiškina ma, jog vienos svarstyklų lėkštės nusileidimas yra kitos pakilimo priežastis. Įrodinėjama, jog taip be išimties ir yra

– neabejotinai įtikinamas įrodymas. Taigi turime priežastis ir pasekmes, be to – savaime suprantama – socialines ir seksualines, blogiausių atveju grynai politiniai faktai atstovauja priežastims, o religiniai, dvasiniai ir meniniai – pasekmėms (jeigu apskritai materialistas pastatuosius laiko faktais). Ideologai, priešingai, įrodinėja, jog vienos lėkštės pakilimą sąlygoja kitos nusileidimas, ir jie tai įrodinėja su tokiu pačiu tikslumu. Jie pasineria į kultus, misterijas, papročius, į eilėraščių ir linijos paslaptis ir nelaiko verta bent pašnairuoti į prėską kasdienybę, tą kankinančią žemiško netobulumo pasekmę. Abi pusės, pasiremamos kauzaline seka, įrodinėja, jog kiti aiškiai nemato arba nenori mąstyti tikrojo daiktų sąryšio, ir pabaigia tuo, jog viena kitą apšaukia aklais, paviršutiniškais, kvailiais, absurdiškais arba frivoliškais, juokingais keistuoliais arba banaliais filisteriais. Ideologą apima siaubas, kuomet kas nors rimtai svarsto finansinę problemą helenų pasaulyje ir, tariant, užuot kreipę dėmesį į giliamincius Delfų orakulo posakius, kalba apie plačios apimties pinigines operacijas, kurias vykdė orakulo žyniai su jų konfiskuotais turtais. Tačiau politikas gudriai šaiposi iš to, kuris, užuot rašęs gausybę šiuolaikinių madingų žodžių prikimštą knygą apie klasių kovą antikoje, savo įkvėpimą iššvaisto sakralinėms formulėms ir Atikos efebų drabužiams.

Vienam tipui pradžių davė jau Petrarca. Jis sukūrė Florenciją ir Veimara, Renesanso ir Vakarų klasicizmo sąvokas. Kitas aptinkamas XVIII a. viduryje, ir jo pasirodymas surampa su civilizautos didmiesčio ūkinės politikos pradžia, taigi visų pirma Anglijoje (Grote). Iš esmės čia susiduria kultūrinio ir civilizuoto žmogaus požiūriai – pernelyg svarbus ir pernelyg žmogiškas kontrastas, idant būtų galima pajaušti arba ir visiškai įveikti *abiejų* pozicijų silpnumą.

Netgi materializmas šioje vietoje veikia idealistiškai. Netgi jis, to nežinodamas ir nenorėdamas, savo pastebėjimus padarė priklausomus nuo savo norų. Iš tiesų mūsų

geriausiai protai visi be išimties pagarbiamai nusilenkė antikos paveikslui ir šiuo vieninteliu arveju atsizadėjo neribotos kritikos. Senovės tyrinėjimą visuomet varžė kažkoks beveik religinis drovėjimas jos laisvės ir stiprybės, užslopindamas rezultatus. Visoje istorijoje nerasime kito tokio aistringo kulto pavyzdžio, kuris vieną kultūrą šlovinėtų per kitos atmintį. Tai, jog mes senovę ir Naujuosius laikus idealiai surišome „viduramžiais“ – išrisu menkai įvertintos ir beveik niekinamos istorijos tūkstantmečiu, – irgi nuo Renesanso laikų tapo mūsų paklusnumo išraiška. Mes, Vakarų europiečiai, paaukojom „senovės žmonėms“ mūsų meno grynumą ir savarankiškumą, išdrįsę kurti tik su atodaira į „didingą pavyzdį“; į savo įvaizdį apie graikus ir romėnus mes kiekvienąkart įdedavom, įjausdavom tai, ko mums trūko ar ko mes tikėjomės savo sielos gelmėse. Kurį kartą koks nors sumaningas psichologas mums papasakos šios pragaistingos iliuzijos istoriją, istoriją to, ką mes nuo gotikos laikų kiekvieną sykį garbindavome kaip antiką. Maža uždavinų, kurie būtų labiau pamokantys vidiniam Vakarų sielos supratimui nuo imperatoriaus Otono III, šios pirmosios, iki Nietzschės, paskutinišios Pietų aukos.

Goethe kelionės po Italiją metu susižavėjęs kalba apie Paladijaus statinius, į kurių šaltą akademiškumą šiandien žvelgiame itin skeptiškai. Po to jis regi Pompėją ir su neįslepiamu apmądu kalba apie „nepaprastą, gana nemalonių įspūdį“. Jo pastabos apie Pestumo ir Segestos šventyklas, heleniškojo meno šedevrus, išduoda sumišimą ir nėra reikšmingos. Akivaizdu, jog jis nepripažino senovės, kuomet ji atsivėrė visa jėga tikrovėje. Tačiau taip atsitikdavo ir su visais kitais. Jie vengė dažnai matytis su antika ir taip išsaugojo jos vidinį įvaizdį. Jų „senovė“ visuomet buvo gyvenimo idealo, sukurto jų pačių ir išmaitinto jų pačių krauju, pamatas, asmeninės pasaulėjautos indas, fantomas, stabas. Mąstytojų kabinetuose ir poetų rateliuose žavimasi drąsiais antikinio didmiesčio papročių vaizdais Aristo-

fano, Juvenalio ir Petronijaus kūryboje: pietų purvu ir prasuomene, triukšmu ir prievarta, malonumą teikiančiais berniukais ir frynėmis, falso kultu ir cezariškoms orgijoms, – tačiau dejuojant ir raukiant nosį vengiama susitikti su tokia pačia tikrove šiandieniniuose pasaulio miestuose. „Miestuose negera gyventi: per daug tenai gėsių žmonių.“ Taip kalbėjo Zaratustra. Jie šloviną romėnų valstybines pažūras ir niekina tą, kuris nevengia nūdienos vienuomeninių rūpesčių. Egzistuoja ištisa klasė žinovų, kuriems skirtumas tarp togos ir surduto, bizantiško cirko ir angliškos sporto aikštelės, antikinių kelių per Alpes ir transkontinentinių geležinkelų, triremų ir greitųjų garlaivių, romėniškų iečių ir prūsiškų durtuvų, pagaliau net Suoco kanalo, nelygu kas jį pastatė – faraonas ar šiuolaikinis inžinierius, – turi magišką galią, kuri, be abejonės, užliūliuoja laisvą požiūrį. Jie neturėtų nieko prieš garo mašiną kaip žmogiškos aistros simbolį ir dvasinės energijos išraišką tik tuo arveju, jeigu ją būtų išradęs Heronas iš Aleksandrijos. Jiems atrodo šventvagiška, kuomet, užuot kalbėjus apie Pesinuso kalno Didžiosios motinos kultą, kalbama apie romėnų centrinį šildymą ir sąsąskaitą.

Tačiau ir kiti, išskyrus tai, *nieko* nemato. Jie mano, jog elgdami su graikais kaip su sau lygiais, atranda šios mums gana svetimos kultūros esmę ir, darydami išvadą, jie sukasi palyginimų sistemoje, kuri apskritai nesuliečia su antikos *dvasia*. Jie netgi neįtaria, jog tokie žodžiai, kaip „respublika“, „laisvė“, „nuosavybė“ ten ir čia apibrėžia daiktus, neturinčius jokios vidinės giminytės. Jie šaiposi iš Goethe's laikmečio istorikų, kurie nuosirdžiai išreikia savo politinius idealus, kurdami senovės istoriją ir asmenines simpatijas dangstydami Likurgo, Bruto, Katono, Cicerono, Augusto – ginamų ar smerkiamų – vardais, tačiau patys nepajėgia parašyti nė skyriaus, neišsivadę, kočiai partinei krypčiai priklausau jų rytinis laikraštis.

Be to, visiškai vis vien, ar praėtis regima Don Kichoto, ar Sančos Pansos akimis. Nė vienas kelias neveda

prie tikslo. Galų gale kiekvienas leido sau į pirmą planą iškelti tokį antikos fragmentą, kuris atsitiktinai labiausiai atitiko jo asmeninius sumanymus: Nietzsche – ikisokratinius Atėnus, ekonomistai – helenistinį periodą, politikai – Romos respubliką, o poetai – imperatorių epochą.

Nebūtų galima tvirtinti, kad religiniai ar meniniai reiškiniai buvo svarbesni negu socialiniai ar ūkiniai, tačiau neteisingas būtų ir atvirkščias teiginys. Tam, kuris ištigijo besąlygišką požiūrio laisvę, pakilusių virš visų asmeninių, bet kokio pobūdžio interesų, apskritai neegzistuojančių jokia priklausomybė, joks prioritetas, joks skirtumas tarp vertės ir reikšmės. Pavienių faktų rangas nustatomas tikrai pagal jų grynumą ir formų raiškos jėgą, pagal jų simbolikos intensyvumą – anapus to, kas gera ir bloga, aukšta ir žema, anapus naudos ir idealo.

12

Vakarų saulėlydis, nagrinėjamas tokiu būdu, reiškia ne daugiau ir ne mažiau kaip *civilizacijos problemą*. Mums prieš akis – vienas pagrindinių bet kokios senesnės istorijos klausimų. Kas yra civilizacija, suvokta kaip organizacijos klausimas? Kas yra kultūros užbaigimas ir baigtis? kaip logiška pasekmė, kaip kultūros užbaigimą. Pirmą kartą šie abu žodžiai, iki tol reiškę miglotą etinio pobūdžio skirtumą, čia suvokiami periodine prasme, kaip griežtos ir būtinai *natūralios sekos* išraiška. Civilizacija – neišvengiama kultūros *lemtis*. Čionai pasiekiamą toji viršukalnė, nuo kurios žvelgiant tampa įmanomas pasakutinių ir sunkiausių istorijos morfologijos klausimų sprendimas. Civilizacijos yra *pačios ryškiausios ir pačios dirbtiniausios* būsenos, kurias gali sukurti aukštesnio tipo žmonės. Jos – užbaigta; jos eina po tapimo kaip tai, kas jau yra tapę, po gyvenimo kaip mirtis, po raišdos kaip sustingimas, po kaimo ir dvasingos vaikystės kurią liudija gotika ir gotika, kaip proto senatvė ir akmeninis, stingdantis pasaulio miestas. Civilizacijos – pa-

baigta, neatšaukiama, tačiau dėl vidinės būtinybės jos visada tampa tikrove.

Tik tai ir padeda suvokti romėnus kaip helenų *ipėdinus*. Tik tokiu būdu vėlyvoji antika atsiveria žvilgsniui, išduodančiam jos giliausias paslaptis. Nes ką gi dar galėtų reikšti tas faktas, – jo užginčijimas prilygtų tuščiažodžiavimui, – jog romėnai buvo barbarai, tačiau tokie barbarai, kurie ne pradėjo didįjį pakilimą, bet jį užbaigė? Be dvasiai, tolimi filosofijai, be meno, su rasiniais, netgi žvėriškais instinktais, be atodairos pripažindami tik realius pasiekimus, jie stovi tarp helenų kultūros ir tuštumos. Jų fantazija, nukreipta tik į tai, kas praktiška (jie disponavo sakraline teise, reguliavusia dievų ir žmonių, kaip privačių asmenų, santykius, bet neturėjo nė vieno tikrai romėniško padavimo apie dievus), yra tokia būdo ypatybė, kuriuos Atėnuose apskritai neapčiuosime. Graikiška dvasia ir romėniškas intelektas – štai kas tai yra. Taip skiriasi kultūra ir civilizacija. Ir šitai galima taikyti ne tik antikai. Vis iš naujo išplaukia į paviršių tas stipriavasių, tačiau visiškai nemetafiziškų žmonių tipas. Jų rankose glūdi kiekvienos vėlesnės epochos dvasinis ir materialinis likimas. Jie padėjo pamatus babiloniškam, egiptietiškam, indiškam, kiniskam, romėniškam imperializmui. Tokiose epochose budizmas, stoicizmas ir socializmas pasiekia brandžią kosmoso nuotaiką, gebančią dar sykį apimti ir iš esmės pertvarkyti gėstančią žmoniją kaipo tokią. *Grynoji civilizacija*, kaip istorinis procesas, yra tapusių neorganiškomis, mirusių formų laipsniškas *likvidavimas*.

Perėjimas iš kultūros į civilizaciją antikoje įvyksta IV šimtmetyje, Vakaruose – XIX šimtmetyje. Nuo šio momento didieji dvasiniai sprendimai paliečia jau ne „visą pasaulį“, kaip tai vyko orfikų sąjūdžio ir Reformacijos laikais, kuomet buvo svarbus kiekvienas kaimas, bet tris ar keturis pasaulio miestus, kurie yra įsiurbę visą istoriją ir kurių atžvilgiu visas kultūros paveikslas nusileidžia iki provincijos rango, kuri savo ruožtu tik ir maitina pasau-

lio miestus savo didžiojo žmogiškumo likučiais. *Pasaulio miestas ir provincija*²² – šiomis pagrindinėmis civilizacijos sąvokomis apibrėžiama visiškai nauja istorijos formos problema. Šią istoriją mes, dabartiniai žmonės, kaip tik ir išgyvename, neturėdami net menkausio supratimo apie jos galimas pasekmes. Vietoj pasaulio – *miestas*, kažkoks *taškas*, kuriame susitelkia tolimų šalių gyvenimas, o tuo metu likusioji dalis džiūsta; vietoj įvairiaformės, su žeme suaugusios tautos – naujas klajoklis, parazitais, didmiečio gyventojas, sterilus, praradęs tradicijas, beformėje, fluikruojančioje maseje išnyrantis faktų žmogus, nereliginis, inteligentiškas, nevaisingas, kupinas gilios antipatijos valstietijai (ir jos aukščiausiajai formai – dvarininkams), taigi, klaidus žingsnis į tai, kas nenatūralu, į paibaigą, – ką tai reiškia? Prancūzija ir Anglija ši žingsnį jau žengė, Vokietija ruošiasi jį padaryti. Įkandin Sirakūzų, Atėnų, Aleksandrijos eina Roma. Įkandin Madrido, Paryžiaus, Londono seka Berlynas ir Niujorkas. Tapti provincija – toks likimas visų šalių, išsidėsčiusių anapus vietos miestų spinduliavimo zonos, kaip kadaise Kreta ir Makedonija, o šiandien – skandinaviška Šiaurė.²³

Anksčiau kova už epochos idėjų supratimą metafiziškai, kultūriškai ar dogmatiškai paženklintų pasaulinių problemų fone vyko tarp natūralios valstietijos (bajorijos ir dvasininkijos) dvasios ir senų, mažų, garsių anksryvosios dorėnų ir gotikos epochos miestų »pasaulietinės« patricijų dvasios. Tokia buvo kova dėl Dioniso religijos – patricijų, valdant tironui Kleistenui iš Sikiono²⁴, tokia pati kova vyko dėl Reformacijos vokiškuose Imperijos miestuose ir hugenotų karų metu. Tačiau taip, kaip šitie miestai galiausiai įveikė kaimą, – grynai miestietiška savimone matoma jau Parmenido ir Descartes'o mąstyme, – taip ir juos įveikia pasaulinis miestas. Tai dvasinis procesas, būdingas visoms vėlesnėms epochoms – kaip jonėnų, taip ir baroko. Šiandien, kaip ir helenizmo epochoje, kurios pradžioje iškyla dirbrinis, taigi ir svetimas didmiestis –

Aleksandrija, šie kultūriniai miestai – Florencija, Niurnbergas, Salamanka, Briugė, Praha – tapo provincijos miestais, beviltiškai iš vidaus besipriešinančiais pasaulinių miestų dvasiai. Pasaulinis miestas reiškia: kosmopolitizmas vietoj »tėvynės«²⁵, šalta faktinė prasmė vietoj begalinės pagarbos perimamumo tradicijai ir vyresnumui, mokslinis nereligingumas kaip religijai mirusios širdies petrefaktas, »visuomenė« vietoj valstybės, prigimtinės teisės vietoj įgytų. *Piniagai* kaip neorganinis, abstraktus dydis, atplėštas nuo bet kokių ryšių su derlių duodančia dirva, su pirmapradžio gyvenimo būdo vertybėmis, – štai kuomet menai pranoko graikus. Nuo šio momento praktini pasaulėžiūra tampa *taip pat ir pinigų klausimu*. Anaip tol nei graikiškasis Chrisipo stoicizmas, bet vėlyvosios Romos Karono ir Senekos stoicizmas yra tam tikro pasturėjimo pagrindas²⁶, ir visiškai ne socialinė ir etinė XVIII šimtmečio nuotaika, bet analogiška XX a. (jeigu jis reiškiasi bekokios nors profesionaltos – rentabilios – agitacijos) pasaulėjaura atitinka milijonierių galimybes. Pasauliniam miestui priklausau ne tauta, o masė. Jos nesupratingumas bet kokios tradicijos atžvilgiu, reiškiantis kovą prieš *kultūrą* (dvarininkiją, bažnyčią, privilegijas, dinastiją, konvencijas mene, pažinimo galimybių ribas moksle), jos atnus ir šaltas valstietišką sumanumą pranokstantis protas, jos visiškai naujos rūšies natūralizmas, savo siekiu veržtis atgal toli palikęs Sokratą ir Rousseau, o visur ten, kur patiečiama seksualinė ir socialinė sfera, besiremiantis pirmąradžiais instinktais ir būsenomis, tas gyvenimo *panem et circenses* principas, kuris šiandieną vėl pasireiškia kovos dėl darbo užmokesčio padidinimo ir sporto aikštelės pavidaile, – visa tai, palyginti su galutinai užbaigta kultūra, su provincija, žymi visiškai naują, vėlyvą ir be perspektyvos, tačiau neišvengiamą žmogiškosios egzistencijos formą.

Tai – realybė, kuri nori būti *pamatyta*, tačiau ne partinio funkcionieriaus, ideologo, šiuolaikinio moralisto akimis, iš kokio nors »požiūrio« kampo, bet iš antlaikiš-

kumo perspektyvos, žvilgsniu, nukreiptu į istorinių formų pasaulio tūkstantmečius, — jeigu iš tikro norima suvokti didžiąją šiandienos krizę.

Štai kur aš matau pirmareikšmius simbolius. Tai — Roma, kur triumviras Krasas buvo galingas spekuliantas staryboms skirtingai žemės sklypams, o visuose prašuose besipui-kuojanti Romos liaudis, prieš kurią jau iš tolo drebejo gau-lai, graikai, partiečiai, sirai, kiutojo baisingame skurde ne-apšviestų priemiesčių²⁷ daugiaaukščiuose namuose ir iš-reikšdavo visišką abejingumą ar savotišką sportinį interesą dėl karinės ekspansijos sėkmės; tai — daugelis didžiųjų kil-mingos aristokratijos šeimų, keltų, samnitų ir Hanibalo nu-galėtojų palikuonys, kurie, nedalyvaudami palaidose spe-kuliacijose, buvo priversti atsisakyti savo giminės valdų ir nuomoti varganus butus; tai ir — prasiškių lavonai, kurie kartu su nugašaisiais gyvuliais ir didmiesčio šiukšlėmis bū-davo sumetami į siaubingą bendrą kapą (kai tuo tarpu iš-ilgai *Via Appia* kilo ir po šiolei įstabūs Romos finansinių išžymybių antkapiai), kol valdant Augustui, čia vėliau Me-vengra epidemijų, toji vieta buvo užpilta, čia vėliau Arėnai, cėnatas užveisė savo garsųjį parką; tai — ištuštėję Arėnai, gyvenę iš apsilankančių svetimšalių pajamų ir turtingų už-steniečių (pavyzdžiui, Judėjos karaliaus Erodo) fondų, kur sparčiai praturtėjusių romėnų keliaujanti minia spoksojo į Periklio epochos kūrinius (juos tiek pat menkai suvok-dami kaip ir amerikiečiai, kurie lankosi Michelangelo Sik-to koplyčioje), Arėnai, iš kurių visi kilnojantieji meno kū-riniai jau buvo išvilkti arba parduoti už fantastiškas, ma-dos padiktuotas kainas, o vietoj jų, greta taurių ir kuklių senojo laikmečio kūrinių, pastatyti kolosalūs ir pasipūtę romėnų statiniai. Šiuos dalykus istorikas turi ne gūri at-smerti, bet morfologiškai apsvartyti, o tam, kas išmo-ko matyti, jie tiesiogiai ir akivaizdžiai atskleidžia *ideją*.

Nes toliau paaiškės, jog nuo šio momento visi didie-ji pasaulėžiūros, politikos, meno, pažinimo, jausenos kon-fliktai yra paženklinoti šitos antitezės žyme. Kas yra civili-

zuota rytdienos politika ir kuo ji skiriasi nuo kultūrinės vakarykštės politikos? Antikoje — retorika, Vakaruose — žurnalistika, tarnaujanti tai abstrakcijai, kuri reprezentuo-ja civilizacijos galią, — *pinigams*²⁸. Tai jų dvasia nepaste-bimai persmelkia visas tautų gyvenimo istorijos formas, dažniausiai jų nekeisdama ir negriaudama. Romos vals-tybė nuo vyresniojo Scipiono Afrikiečio ligi Augusto pa-čia savo forma buvo žymiai patvaresnė, negu įprasta ma-nyti. Tačiau didžiosios partijos tik iš pažiūros yra ryžtin-gų veiksmų centras. Visą sprendžia nedidelis kiekis rink-tinių protų, kurių vardai šiuo momentu turbūt netgi ne-priklauso žinomiausių kategorijai, tuo tarpu didžioji masė antrarūšių politikų, retorų ir tribūnų, deputatų ir žur-nalistų, visas tas provincijos lygio asortimentas, apačiose palaiko tautos apsisprendimo iliuziją. O menas? Filoso-fija? Platono ir Kanto laikmečio idealai galiojo aukščiau-siajai žmonijai apskritai; helenizmo ir dabarties idealai, pirmiausiai socializmas, taip pat jam itin giminiškas dar-vinizmas su savo visiškai priešingomis Goethe'io kovos už būvį ir dirbtinės atrankos formulėmis, savo ruožtu tam giminingos Ibseno ir Strindbergo keltos moters ir santuo-kos problemos, Shaw anarchistinio jausmingumo impre-sionistiniai polinkiai, ištrisas pluoštas šiuolaikinių ilgesin-gų troškimų, žavesių, širdgėlių, išreikštų Baudelaire'o ly-rikoje ir Wagnerio muzikoje, — visa tai skirta ne kaimo ir apskritai ne gamtinio žmogaus pasaulėjautai, bet išskirti-nai pasaulinio miesto smegeninei. Kuo mažesnis miestas, tuo beprasmiškiau užsiimti tokia tapyba ir muzika. Kul-tūrai priklauso gimnastika, turnyras, agonistika, o civili-zacijai — *sportas*. Tuo ir skiriasi helenų palestra nuo ro-mėnų cirko²⁹. Pats menas tampa sportu — tokia *l'art pour l'art* prasmė — itin inteligentiškoje žinovų ir pirkėjų pub-likoje, vis viena, ar būtų kalbama apie absurdiškų instru-mentinių garų masės įveiką ir harmoninius sunkumus, ar apie spalvų problemas „traktavimą“. Pasirodo nauja faktų traktavimo filosofija, kuriai belieka tik šaipytis iš

metafizinių spekuliacijų, nauja literatūra, atitinkanti didiesčio gyventojų intelekta, skonį ir nervus, tačiau nesu-
prantama ir nepakenčiama provincialui. „Liaudžiai“ vi-
sškai nerūpi nei Aleksandrijos poezija, nei plenero tech-
nika. Kaip ir anksčiau, taip ir dabar perėjimas yra pažen-
klintas daugelio skandalų, būdingų tik esamai epochai.
Atėniečių pasipiktinimas Euripidu ir revoliucinga tapy-
bos maniera, pavyzdžiui, Apolodoro, kartojasi protestais
prieš Wagnerį, Manet, Ibseną ir Nietzsche'ę.

Graikus galima suprasti, nekalbant apie jų ūkinius
santykius. Romėnai suprantami *tik* per šiuos santykius.
Prie Cheronėjos ir prie Leipzigo paskutinį kartą buvo ko-
vojama už idėją. Pirmojo punų karo metu ir prie Sedano
jau negalima iš akiračio išleisti ūkinių momentų. Romė-
nai savo praktinės energijos dėka pirmieji sureikė vergval-
dystei tą gigantišką stilių, kurį daugelis laikė tipišku anti-
kinei ūkvedybai, teisėtakai ir gyvenamai ir kuris šiaip ar
taip stipriai sumenkino greta egzistavusio laisvo samdo-
mo darbo vertę ir vidinį orumą. Tad germaniškos, o ne
romėniškos Vakarų Europos ir Amerikos tautos pirmąsyk
garo mašinos dėka pakeitė daugybės stambiosios pramo-
nės šalių vaizdą. Negalima nepastebėti šių dviejų reiški-
nių sąryšio su stoicizmu ir socializmu. Tikrai romėniška-
sis cezarizmas, paskelbtas Gajaus Flaminijaus ir pirmąkart
įkūnytas Marijaus, antikiniam pasaulyje parodė *pinigų di-
dybę* – stipriadvasių, didžiai dalykiškų ir praktiškų žmo-
nių rankose. Be *šito* apskritai neįmanoma suprasti nei Ce-
zario, nei romėniško būdo. Kiekvienas graikas turi tam tik-
rų Don Kichoto bruožų, kiekvienas romėnas – Sančos Pan-
sos, – visa, ką jie dar turėjo be šito, tampa nebesvarbu.

13

Jeigu kalbėtume apie romėnų pasaulinį viešpatavimą, tek-
tų pažymėti, jog jis – *negatyvus* fenomenas, kurį sąlygojo
ne vienos pusės jėgų perteklius, – po Zamos romėnai jau
jo nebeturėjo, – bet pasipriešinimo stoka iš kitos pusės.

Romėnai toli gražu neužkariavo pasaulio³⁰. Jie užėmė tik
tai, kas prieš kiekvieną tysojo it grobis. *Imperium Roma-
num* susikūrė ne todėl, jog buvo nepaprastai įtemptos vi-
sos militarinės ir finansinės jėgos, kaip tai kartą, Kartaa-
ginos nelaimėi, atsitiko, bet todėl, jog senieji Rytai atsi-
sakė išorinio apsisprendimo. Negalima leisti būti suklaui-
dinamam karinių laimėjimų. Su keletu prastai apmoky-
tų, menkai disciplinuotų, piktai nusiteikusių legionų Lu-
kulas ir Pompejus nukariavo iš visas karalystes, apie ką ne-
būtų galima net ir pagalvoti mūšio prie Ipsy metu. Mit-
ridato pavojus, realus pavojus šiai ne sykio rimtesnio iš-
bandymo nepatyrusiai materialinių jėgų sistemai, negrė-
sė Hanibalo nugalėjimams. Po Zamos romėnai nekariavo
nė su viena didele karine valstybe, be to, ir nebūtų pajė-
gūs to padaryti³¹. Jų *klasikiniai* karai buvo karai prieš sam-
nitus, prieš Pyrą ir Kartaginą. Jų didžioji valanda buvo
Kanai. Nėra tokios tautos, kuri šimtmečiais būtų stovė-
jusi ant koturnų. Prūsų-vokiečių tauta, išgyvenusi didin-
gas 1813-ųjų, 1870-ųjų ir 1914-ųjų metų akimirkas, pa-
tyrė jų daugiau nei kas kitas.

Aš mokau čia suprasti *imperializmą*, kurio suakme-
nėjusios liekanos, tokios kaip Egipto, Kinijos, Romos im-
perijos, indų pasaulis, islamo pasaulis, gali išlikti dar šimt-
mečiais ir tūkstantmečiais, suspaustos tai vieno, tai kito
užkariautojo kumščio, – mirę kūnai, amorfiškos, bedva-
sės žmonių masės, medžiaga kokiai nors didingai istori-
jai, – kaip tipiškas baigties simbolis. Imperializmas – gry-
na civilizacija. Šia galutine forma pasireiškia Vakarų li-
kimas. Kultūros žmogus savo energiją nukreipia į vidų,
civilizuotas žmogus – išorėn. Dėl to Cecilij Rhodesą aš re-
giu kaip pirmąjį naujos epochos žmogų. Jis reprezentuo-
ja tolimos, vakarietiškos, germaniškos, būtent vokiškos,
atėties politinį stilių. Jo žodžiai „išplėtimas yra viskas“
šiuo napoleonišku stiliumi parodo tikrąją *kiekvienos* su-
brendusios civilizacijos tendenciją. Tai tinka romėnams,
arabams, kinams. Čia nėra pasirinkimo. Čia nieko nele-

mia netgi individo ar istisų klasių bei tautų sąmoninga valia. Ekspansyvi tendencija – tai žiauri lemtis, kažkas demoniška ir siaubinga, tai, kas patraukia vėlyvąjį pasaulio miestų stadijos žmogų, kas priverčia jį tarnauti ir išeikvoja jį, nesvarbu, ar jis to nori, ar ne, ar jis apie tai žino, ar ne³². Gyvenimas – įgyvendinimas to, kas galima, o galvotam žmogui *egzistuoja tik ekstensyvio galimybės*³³. Kad ir kaip bet kokiai ekspansijai priešintusi dabartinis, dar menkai išsivystęs socializmas, jis su visu lemties veržlumu taps kurį kartą jos svarbiausiu vykdytoju. Čia politikos formų kalba – kaip tiesioginė intelektualai tam tikro žmonių tipo išraiška – susiliečia su svarbia metafizine problema: su kauzavimo principo neginčytinos svarbos pavirtinamu faktu, jog *protas – tai tęstinumo papildinys*.

Kuomet į imperializmą pretenduojančioje kinų valstybės sistemoje tarp 480 ir 230 m. (antikinėje chronologijoje maždaug 300–50 m.) imperializmo (*linčėn*) principas, praktiškai pirmaisiai ginamas „romėnų valstybės“ Tsin³⁴, o teoriškai – filosofo Zhangyi, susidūrė su liaudies sąjungos idėjinio pasipriešinimu, besiremiančiu kai kurjomis Wang Hu, didelio skeptiko ir žmonių bei šios vėlyvos epochos politinių galimybių žinovo, idėjomis, tai jis negalėjo tikėtis sėkmės. Abi pusės prieštaraivo Laozi ideologijai ir jos politikos likvidavimo nuostatai, tačiau linčėno pranašumas – tai natūrali ekspansyvos civilizacijos eiga³⁵.

Rhodesas Vakaruose iškyla kaip Cezario tipo pirm-takas, kurio valanda dar neišmušė. Jis stovi vidury tarp Napoleono ir artimiausių šimtmečių smurtininkų, kaip tas Flaminijus, kuris nuo 232 m. ragino romėnus užkariauti Čikalpjos galus ir taip pradėjo kolonijinę ekspansionistinę politiką, – tarp Aleksandro ir Cezario. Flaminijus, tiesą sakant³⁶, buvo privatus asmuo, turėjęs milžiniškos valstybinės įtakos epochai, kuomet pati valstybės idėja tapo ūkinų faktorių galios auka, – neabejotinai pirmasis cezariško tipo opozicijos žmogus Romoje. Kartu su juo baigiasi *valstybinės tarnybos idėja* ir prasideda tik į pli-

ką jėgą, bet ne į tradicijas besiorientuojanti valia valdyti. Aleksandras ir Napoleonas buvo romantikai, stovintys ant civilizacijos sienkščio ir jau juntantys šaltą ir tyrą jos dvelksmą; tikrai vienam patiko vaidinti Achilą, o kitas skaitė Verterį. Cezaris buvo ypatingas faktų žmogus, pasižymintis nepaprastu protu.

Tačiau jau Rhodesas sėkmingą politiką suvokė tik kaip teritorinę ir finansinę sėkmę. Tai – jo romėniškas bruožas, ką ir jis pats puikiai suprato. Vakarų civilizacija dar niekuomet neįsikūnijo su tokia energija ir grynumu. Jau vien nuo savo geografinių žemėlapių jis galėdavo pulti į savotišką poetinę ekstazę – tas puritonų pastoriaus sūnus, atvykęs į Pietų Afriką be lėšų ir įgijęs milžinišką turtą, rapusį galinga priemone jo politiniams tikslams. Jo mintis apie geležinkelį per visą Afriką, nuo Kapo kyšulio iki Kairo, jo Pietų Afrikos Imperijos projektas, jo dvasinė valdžia kasyklų magnatams, geležinio būdo piniguočiams, kuriuos jis priverė skirti turtus jo idėjoms įgyvendinti, jo Buluvajo sostinė, kurią jis, visagalis valstybės vyras be apibrėžto santykio su valstybe, su karališku užmoju įkūrė kaip būsimą rezidenciją, jo karai, diplomatinės akcijos, kelių sistema, sindikatai, kariuomenės, jo įsivaizdavimas apie „didžiulę intelektualo pareigą civilizacijai“ – visa tai yra didinga ir kilnu, tai – preliudija tos mums skirtos ateities, kuriai atėjus galutinai *pasisbaigę* Vakarų Europos žmogaus istorija.

Tas, kas nesuvokia, kad niekas nebepakeis šios atomazgos, kad būtina trokšti *šito* arba išvis nieko netrokšti, jog būtina myletti šitą likimą arba nusivilti ateitimi ir pačiu gyvenimu, tas, kas nejaučia didingumo, būdingo ir šitai stiprių protų veiklai, šitai tvirtų kaip metalas natūrinų energijai ir disciplinai, šitai kovai, skatinamai šaltomis; abstrakčiausiomis priemonėmis, tas, kas kvašina galvą savo provinciniu idealizmu ir ilgisi prabėgusių laikų gyvenimo stiliaus, privalo atsisakyti pastangų supracsti istoriją, išgyventi istoriją, daryti istoriją.

Taigi *Imperium Romanum* iškyla jau ne kaip ypatingas fenomenas, bet kaip griežto ir energingo, būdingo pasaulinio miesto tipui, nepaprastai praktiško intelekto normalus produktas, kaip produktas tos tipiškos galutinės stadijos, kuri jau ne sykį pasikartoję, tačiau iki šiol nebuvo identifikuota. Pagaliau gi supraskime, jog istorijos formų paslaptis netūno paviršiuje ir nėra suvokiama per kostiumų ar senų panašumų, jog žmogaus istorijoje, kaip ir gyvūnų bei augalų istorijoje, yra apgaulingų panašumų, vidujai neturinčių jokio giminigumo – Karolis Didysis ir Harun al Rašidas, Aleksandras ir Cezaris, germanų karai prieš Romą ir mongolų antpuoliai į Vakarų Europą; yra ir kitokių panašumų, kurie, išoriškai labai skirtingi, išreiškia tai, kas tapatu, kaip antai Trajanas ir Ramzis II, Burbonai ir Atikos deimosas, Muchamedas ir Pitagoras. Turime įsisąmoninti, jog XIX ir XX amžiai, toji tariama viršūnė tiesia linija kylančios pasaulinės istorijos, iš tikrųjų yra brandos pakopa, randama kiekvienoje galutinai subrendusioje kultūroje – tiesa, be socialistų, impresionistų, elektrinių tramvajų, torpedų ir diferencialių lygčių, priklausančių tik laiko parametrai, tačiau su savo civilizuotu dvasingumu, pasireiškiančiu visiškai kitomis išorinėmis formomis, – įsisąmoninti, jog dabartis yra kažkokia pereina moji stadija, kuri neabejotinai ateina, esant tam tikroms sąlygoms, jog egzistuoja ir visiškai apibrėžti *vėlesni* būviai (vėlesni nei šiandienos Vakarų Europos), jog prabėgusioje istorijoje jie jau ne kartą buvo įvykę ir kad tik dėl to Vakarų ateitis yra ne beribis srautas, besiveržiantis viršun ir pirmyn mūsų efemeriškių idealų kryptimi ir turintis fantastiškų laiko atsargų, bet *formas ir trukmės griežtai apribotas ir neišvengiamai nulemtas vienatinis, keičiamas, apimties istorijos įvykis, kuri, remdamiesi turimais pavyzdžiais, galime apžvelgti ir įvertinti jo esminius bruožus.*

Kas pasiekė tokią svarstymo aukštumą, tam vaisiai patys krenta į rankas. Tik su *viena* mintimi siejamos ir su jos pagalba lengvai sprendžiamos visos individo problemos, dešimtmečiais aistringai, tačiau nesėkmingai dominusios moderniąją dvasią religijų tyrinėjimo, meno istorijos, pažinimo kritikos, etikos, politikos, politinės ekonomijos sferose.

Šioji mintis priklauso toms tiesoms, kurios, vieną kartą aiškiai išsakytos, daugiau jau nebus užginčytos. Ji priklauso Vakarų Europos kultūros ir jos pasaulejautos vidinėms reikmėms. Jai skirta iš esmės pakeisti gyvenimiškas pažiūras tų, kurie ją visiškai suvokė, tai yra vidujai priėmė. Mums įprastą ir privalomą pasaulio vaizdą žymiai pagilina tai, jog mes pasaulinę istorijos raidą, kurių esame ir kurią iki šiol mokėjome nagrinėti retrospektyviu žvilgsniu kaip kažkokią organišką visumą, dabar galime apžvelgti nepalyginamai plačiau. Apie panašų dalyką kol kas tegalėjo svajoti tik fizikas savo skaičiavimuose. Tai reiškia, aš dar sykį kartoju, tolemėjiškojo požiūrio pakeitimą kopernikiškuoju, vadinasi, neišmatuojamą gyvenimo horizonto išplėtimą ir istorijos srityje.

Iki šiol nebuvo draudžiama iš ateities tikėtis to, ko norėjosi. Kur nėra faktų, ten valdo jausmai. Toliau kiekvieno pareiga bus iš ateities patirti tai, kas *gali* įvykti ir, vadinasi, *įvyks* dėl neatšaukiamos likimo būtinybės ir kas visiškai nepriklauso nuo asmeninių idealų, vilčių ir inočių. Jeigu vartojame rizikingą žodį „laisvė“, tai turime teisę įgyvendinti ne viena ar kita, bet *tai, kas būtina, arba nieko*. Pajauti tai kaip „labą“ – štai kas ženklina faktų žmogų. Gailėtis dėl to ar smerkti – nereikia to pakeisti. Su gimimu susijusi mirtis, su jaunyste – senatvė – su gyvenimu – apskritai jo forma ir iš anksto nuspręstos jo trukmės ribos. Dabartis – tai civilizacinis, o ne kultūrinis laikas. Dėl to kaip negalimi aukrenta daug gyvenimo turinių. Galima dėl to apgailėstauti ir ši apgailėstavimą iš-

reikšti pesimistine filosofija ir lyrika, – ateityje taip ir bus daroma, – tačiau pakeisti šito negalima. Daugiau nebeleistina taip pasitikinčiai manyti, jog šiandienos ir rytdienos tikrovėje užgimsta arba pražysta tai, kas pagėdaujama, net jeigu istorinis patyrimas byloja priešingai.

Aš pasiruošęs išklausti prieštarą, jog toks pasaulio aspektas, kuris pateikia įtikinamų argumentų dėl ateities kontūrų ir krypties bei nukerta toli siekiančias viltis, būtent gyvenimiškai priešiškas ir daugeliui tiesiog lemtingas, jeigu tik jam pavyktų sykį tapti kažkuo daugiau nei plika teorija, jeigu jis taptų praktine pasaulėžiūra grupės asmenų, iš tikro turinčių įtakos ateities formavimui.

Aš nepritariu tokiai nuomonei. Esame civilizuoti žmonės, o ne gotikos ir rokokos žmonės; mums tenka atsivėlgti į tikslus ir šaltus *besibaigiančio* gyvenimo faktus, kurių paralelę aprinkame ne Periklio Atėnuose, bet Cezario Romoje. Vakarų Europos žmogui negali būti nė kalbos apie didžiąją tapybą ir muziką. Jo architektūrinės galimybės išseko jau prieš šimtą metų. Jam teliko tik eks-tensyvios galimybės. Tačiau aš nematau nieko žalingo tame, jei darbšti ir neriborų vilčių kupina karta laiku sužinos, jog kuriai nors daliai šių vilčių nebus lemta išsipildyti. Tebūnie tai pačios brangiausios vilys; kas yra ko nors vertas, tas įveiks šią negandą. Tiesa, kai kuriems gali baigtis tragiškai, jeigu lemiama metalais juos užvaldys įsitikinimas, jog architektūros, dramos, tapybos sferoje *jiems* jau nieko nebelemta užimti. Tegul tokie pražūna. Iki šiol čia visi vieningai nepripažino jokių apribojimų; manyta, jog kiekvienas laikmetis kiekvienoje sferoje turi savo užduotį; ją rasdavo, ir, jeigu taip reikėdavo, rasdavo per prievartą ir su nešvaria sąžine; šiaip ar taip, tikrai po mirties paaiškėdavo, ar šis tikėjimas buvo pagrįstas ir ar viso gyvenimo darbas buvo *būtinai ar nereikalingas*. Tačiau kiekvienas, jeigu tik jis nėra nuogas romantikas, atmes tokį išsiskukinėjimą. Tai ne tas išdidumas, kuriuo pasižymėjo romėnai. Kas iš tokių žmonių, kurie labiau mėgsta, kad

jiems prie išnaudoto rūdyno būtų sakoma: „Rytoj čia bus atverta nauja gysla“, – kaip tai daro efemeriškas menas su savo perdem melagingais stilistiniais dariniais, – užuot pasiuntus juos į netoliese slūgsančią ir dar neištirtą, turtingą molio telkinį? Aš vertinu šį mokymą kaip geradarystę ateinančioms kartoms, kadangi jis parodo joms, kas yra galima ir, vadinasi, būtina, ir kas nepriklauso vadinamoms epochos galimybėms. Iki šiol milžiniški proto ir jėgoms kiekiai išsivaistyrė klystkeliuose. Vakarų Europos žmogus, kad ir kaip jis istoriškai galvotų ir jaustų, sulaukęs tam tikro amžiaus dar niekada nesusimąstė dėl pasirinktos krypties. Jis eina apgraibomis, ieško ir paklysta, jeigu tik palankiai nesusklosto išorinės aplinkybės. Pagaliau tikrai dabar šimtmečių triūsas jam suteikia galimybę apžvelgti savo gyvenimo situaciją visos kultūros kontekste ir patikrinti, ką jis gali ir ką privalo. Jeigu naujos kartos žmonės, paveikti šios knygos, vietoj lyrikos imsis technikos, vietoj tapybos – karo laivyno tarnybos, vietoj pažinimo kritikos – politikos, tai jie pasielgs taip, kaip aš ir noriu, ir geresnio jiems nieko negalima palinkėti.

15

Belieka nustatyti pasaulinės istorijos morfologijos santykį su filosofija. Kiekvienas tikras istorijos svarstymas yra tikra filosofija – arba tiesiog skruzdėlių darbas. Tačiau sisteminės filosofijos atstovas smarkiai klysta, galvodamas apie savo rezultatų ilgaamžiškumą. Jis pražiūri tą faktą, jog kiekviena mintis gyvuoja istoriniame pasaulyje ir todėl patiria bendrą praeinamumo likimą. Jis mano, jog aukštasis mąstymas turi koki nors amžiną ir nekinamą objektą, jog didieji klausimai visais laikais esą tie patys ir kad vienąkart pagaliau bus galima į juos atsakyti.

Tačiau čia klausimas ir atsakymas yra susilydę į vieną, ir bet kuris didis klausimas, kurio pamatan gula aistringas pakankamai apibrėžto atsakymo troškimas, turi vien tik gyvenimiškojo simbolio reikšmę. Nėra jokių am-

žinių tiesų. Kiekviena filosofija yra savo ir *tikrai* savo laikmečio išraiška, ir nėra dviejų tokių epochų, kurios turėtų vienodas filosofines intencijas, jeigu, žinoma, kalbama apie tikrą filosofiją, o ne apie kažkokius akademinius mažmožius, liečiančius sprendimo formas ir jausmų kategorijas. Takosyra eina ne tarp amžinų ir trumpalaikių mokymų, bet tarp tų mokymų, kurie tam tikrą laiką yra gyvybingi, ir tarp tų, kurie tokie nėra. Įvykusių minčių nepraeinamumas – tai iliuzija. Svarbiausias dalykas yra tai, kas žmogų patraukia jų pavidaluose. Kuo didesnis žmogus, tuo tikresnė filosofija – didingo meno kūrinio vidinės tiesos prasme, visiškai nepriklausančia nuo įrodinamumo ir netgi atskirų teiginių neprieštaringumo. Ypatingu atveju ji gali aprepti visą epochos turinį, realizuoti jį sąvaje ir, suteikusi jam reikšmingą formą, įkūnijusi jį didžioje asmenybeje, perduoti jį tolesniam vystymuisi. Mokslinis kostiumas, mokslinga filosofijos kaukė čia nieko nefemia. Nieko nėra paprastesnio, kaip išgrįsti sistemą tuščių minčių vietoje. Tačiau ir puikiausia mintis yra mažavertė, jeigu ji išsakyta tuščia galvio. Tikrai gyvenimiškoji būtinybė nustato mokymo rangą.

Dėl to mąstytojo vertės kriterijų aš regiu jo žiūroje i didžiausius jo laikmečio faktus. Čia ir sprendžiama pirmiausiai, ar kas nors yra tik sumanus sistemų ir principų kalvis, ar jis, tiesiog demonstruodamas miklumą ir apsiskaitymą, sukiojasi tarp definicijų ir analizių, o gal pati laikmečio dvasia byloja iš jo kūrinijų ir intucijų. Filosofas, nesugebantis pagauti ir įvaldyti tikrovės, niekadosis aukščiausio rango filosofu. Ikisokratikai savo stiliumi buvo pirkliai ir politikai. Platonas vos neužmokejo gyvybę, nusprendęs įgyvendinti Sirakūzuose savo politines idėjas. Tas pats Platonas atrado keletą geometrijos teiginių, kurie ir suteikė Euklidui galimybę sukurti antikinės matematikos sistemą. Pascalis, kuris Nietzsche'į buvo tik „palūžęs kriščiūnis“, Descartes'as, Leibnizas buvo pirmieji savo laikmečio matematikai ir technikai.

Didieji Kinijos „ikisokratikai“ nuo Kuangzi (apie 670 m.) iki Konfucijaus (550–478) buvo valstybės vyrai, reagentai, įstratymų leidėjai kaip ir Pitagoras bei Parmenidas, Hobbesas bei Leibnizas. Tikrai nuo Laozi, bet kurios politinės valdžios ir didžiosios politikos priešininko, mažų taikių bendruomenių šalininko, prasideda atotrūkis nuo pasaulio ir ką tik užgimusios nuošalios katedrų filosofijos veiklos baimė. Tačiau savo epochai, Kinijos *ancien régime*, jis buvo išimtis, palyginti su tuo ryškiu filosofo tipu, kuriam pažinimo teorija reišė realaus gyvenimo didžiųjų aplinkybių žinojimą.

Štai čia manyje kyla stiprus prieštaravimas visiems nerolimos praeities filosofams. Jiems trūko ryžtingos pozicijos realiam gyvenime. Nė vienas iš jų nei veiksmu, nei galinga mintimi rimtai nepasikesino į aukštąją politiką, į šiuolaikinės technikos, susistekimo priemonių, ekonomikos plėtrą, i kokį nors *didžiosios* tikrovės aspektą. Nė vienas iš jų neturėjo bent kiek reikšmės matematikai, fizikai, mokslui apie valstybę, kaip tai buvo dar Kanto atveju. Idant suprastume, ką tai reiškia, pakanka žvilgtelti į kitas epochas. Konfucijus daug sykių buvo ministras; Pitagoras organizavo reikšmingą³⁷, Kromvelio valstybę priimanąjį politinį sąjūdį, vis dar neįvertintą senovės istorijos tyrinėtojų. Goethe, kurio vadovavimas ministerijai buvo pavyzdinis ir kurio veiklai, deja, trūko didelės valstybės, domėjosi Sueco ir Panamos kanalų statyba bei jos pasekmėmis pasaulio ekonomikai ir tiksliai numatė jos įvykdymo terminą. Jo dėmesį nuolatos traukė Amerikos ūkinis gyvenimas, jo poveikis senajai Europai ir kylanti mašinų industrija. Hobbesas buvo vienas iš didžiojo plano, pagal kurį Pietų Amerika turėjo atitekti Anglijai, tėvų, ir nors tuomet buvo užimta tik Jamaika, jis vis tiek pelnė vieno iš Anglijos kolonijinės imperijos įkūrėjų šlovę. Leibnizas, neabejotinai pats stipriausias Vakarų Europos filosofijos protas, diferencialinio skaičiavimo ir *analysis situs* pagrindėjas, greta daugelio didelių politinių pla-

nu, prie kurių jis prisidėjo, memorandumė Liudvikui XIV dėl politinio pavojaus Vokietijai sumažinimo išdėstė Egipto reikšmę Prancūzijos pasaulinei politikai. Jo mintys taip stipriai pralenkė epochą (1672 m.), jog vėliau buvo tikinama, neva Napoleonas pasinaudojo jomis per savo ekspediciją į Rytus. Leibnizas jau tuomet patvirtino tai, ką Napoleonas vis aiškiau suprato po Vagramo, būtent – jog pasiekimai prie Reino ir Belgijoje nebūtų galėję ilgam pagerinti Prancūzijos padėtis ir tai, jog Sueco sąsmauka kada nors taps raktu pasauliui valdyti. Be abejo, karalius nebūvo subrendęs rimtiems politiniams ir strateginiams filosofo svarstymams. Pasijauri gėdingai, kuomet žvilgsniū tuo tokio rango žmonių nukreipi į šiandienos filosofus. Koksai asmenybių menkumas! Koksai politinio ir praktinio horizonto kasdieniškumas! Kodėl vien tik įsivaizdavimas apie tai, kad kuriam nors iš jų savo dvasinį lygį reiktų įrodinėti kaip valsybės vyrui, diplomatui, galingam organizatoriui, kokios nors galingos kolonijinės, prekybinės ar transporto įmonės vadovui, tiesiog sukeltia gailesnį? Tačiau tai – ne panirimo į save, bet reikšmingumo stoka požymis. Aš tuščiai žvalgausi aplinkui, ieškodamas tarp jų bent vieno, kuris galėtų pelnyti reputaciją bent *vienu* rimtu ir įžvalgiu sprendimu kokiu nors reikšmingu laikmečio klausimu. Aš susiduriu tik su provincinėmis nuomonėmis, kurias gali išgirsti iš kiekvieno. Paėmęs į rankas šiuolaikinio mąstytojo knygą, klausiu savęs, ar jis apskritai nuruokia ką nors apie tikrąją padėtį pasaulyje politikoje, didžiausias pasaulio miestų problema, katalizatorius, valsybės ateitį, technikos santykį su civilizacijos pabaiga, rusų stichiją, mokslą. Goethe visa tai būtų supratęs ir pamilęs. Iš gyvų filosofų nėra nė vieno, kuris tai sugebėtų apžvelgti. Aš kartoju, kalbama ne apie filosofijos turinį, bet apie jos vidinės būtinybės neabejotiną simptomą, jos vaisingumą ir simbolinį reikšmingumą.

Nederėtų apsigauri dėl šio neigiamo rezultato galimų pasekmių. Aišku, jog iš akių išleista galutinė filosofų

nės veiklos prasmė. Ji painiojama su pamokslu, agitacija, fejletonu ar specialiuoju mokslu. Iš paukščio akiračio nusileidžiama į varlės akiratį. Kalba eina ne apie smulkmenas, bet apie tai, ar šiandien arba rytoj apskritai galima tikra filosofija? Priešingu atveju būtų geriau tapti plantatoriumi arba inžinieriumi, kuo nors tikru ir realiu, užuot „naujo filosofinio mąstymo pakilimo“ pretekstu gromulavus nuvalkiotas temas, geriau jau sukonstruoti aviacinį variklį negu dar vieną, tokią pat nereikalingą apercepcijos teoriją. Tai iš tiesų skurdus gyvenimas, kai tenka dar kartą, ir šiek tiek kitaip nei tai darė šimtai pirmtakų, formuluoti pažiūras į valios ir psichofizinio paralelizmo sąvoką. Tai gali būti „profesija“, bet negali būti filosofija. Kas neapima ir nepakeičia viso epochos gyvenimo iki pačių gelmių, turi būti nutylėta. Ir tai, kas dar vakar buvo galima, šiandien, šiaip ar taip, nėra būtina.

Aš myliu gelmę ir matematinių bei fizikinių teorijų subtilumą, estetikas ir fiziologas, palyginti su jomis, yra diletantai. Už prabangiai aiškias, itin intelektualias kokio nors greitojo garlaivio, plieno liejyklos, preciziškos mašinos formas, kokių nors cheminių ir optinių procedūrų rafinuotumą ir elegantiškumą aš atiduodu visą šiaudieninės taikomosios dailės stilingą šlamštą kartu su tapyba ir architektūra.

Romėnų akveduką aš vertinu labiau nei visas romėniškas šventyklas ir statulas. Myliu Koliziejų ir milžiniškus Palatino skliautus, kadangi jie savo rudomis plytų konstrukcijomis šiandien atskleidžia *autentišką* romėnų dvasią, nuostabią jų inžinierių praktinę nuojautą. Aš būčiau jiems visiškai abejingas, jeigu tebebūtų išsaugota tuščia ir arogantiška cezarių marmurinė prabanga, statulų viršūnės, frizai ir įmantrūs architravai. Pakanka mesti žvilgsnį į imperatorių forumų rekonstrukciją: prieš akis iškilus tiksliai šiuolaikinių pasaulinių parodų panašybė, įkyri, materialinio pobūdžio, tuščia, savotiškas gyrimasis medžiaga ir matmenimis, kurios visiškai svetimos perikliškojo laiko-

tarpio graikai ir rokoko žmogui, beje, tokį patį stilių deonstruoja ir Lukso bei Karnako griuvėsiai iš Ramzio II laikų, egiptiečių moderno stiliaus 1300 m. pr. Kr. Ne šiaip sau tikras romėnas, remdamasis romėniška civilizacija, niekino *Graeculi histrionem*, „artistą“, „filosofą“. Mečiau ir filosofija jau nebe priklausė šitai epochai; jie buvo išsekę, nuvalkinti, nereikalingi. Jam tai kuždėjo jo gyvenimiškųjų realiųjų instinktas. *Vienas* romėnų įstajimas dvasiškai buvo svarbesnis negu visa andainykštė lyrika ir mokyklų metafizika. Ir aš tvirtinu, jog kai kuriuose iš išradėjų, diplomatarų ir finansistų nūnai glūdi žymiai didesnis filosofas nei visuose tuose, kurie užsiiminėja banaliu eksperimentinės filosofijos amatu. Tokia tad situacija, kuri vis iš naujo išskyla tam tikroje istorijos pakopoje. Būtu kvaila, jeigu koks nors protu apdovanotas romėnas, užuot kaip konsulas ar pretorius vadovavęs kariuomenei, steigęs provinciją, statęs miestus ir kelius arba „buvęs pirmuoju“ Romoje, puoselėtų Atėnuose ar Rode kokios nors platoniškosios katedrų filosofijos naujos atmainos sumanymą. Žinoma, niekas to ir nedarė. Tai neatitiko laikmečio, tai galėjo sužavėti tik trečiariusius žmones, kurie kaip tik ir gyvena užvakarykštės dienos dvasia. Tai gi klausimas labai rimtas – ar ši stadija jau atėjo pas mus, ar dar ne.

Grynai ekstensyvios veiklos amžius, kuomet atsiskoma itin meniškos ir metafizinės produkcijos, – pasakysime trumpiau, ireliginė epocha, kuri identiška pasaulinio miesto sąvokai, – yra žlugimo laikmetis. Be jokios abejonės. Tačiau mes *neištrinkome* šito laikmečio. Mes negalime pakeisti to, jog gimėme prasidedančių civilizacijos šalčių žmonėmis, o ne saulės nurviekstoje brandžios kultūros viršūnėje Fidijo ar Mozarto laikais. Viskas priklauso nuo to, kiek esame pajėgūs patys sau paaikinti tokią situaciją, šitokį likimą ir suvokti, jog galima apgauti save jo atžvilgiu, tačiau negalima nuo jo pabėgti. Tas, kuris to nepripažįsta, savo kartos žmonėms nieko ne reiškia. Jis palieka kvailys, šarlatanazas arba pedantas.

Prieš imantis šiandien kokios nors problemos, tenka sau užduoti klausimą – klausimą, į kurį atsakoma tikrai pašauktųjų instinktu, – kas šiandienos žmogui yra galimai ir ką jis privalo sau uždrausti. Visuomet egzistuoja tik visiškai menkas kiekis metafizinių užduočių, kurių sprendimai yra skirti tik tam tikro mąstymo epochai. Ir velgi jau visas pasaulis tįso tarp Nietzsche's laikmečio, kuomet dar buvo jaučiamas paskutinis romantikos dvelksmas, ir dabarties, kuri padarė galą bet kokiam romantikui.

Sistemine filosofija buvo užbaigta XVIII a. pabaigoje. Kantas jos didžiausioms galimybėms suteikė reikšmingą ir – kalbant apie Vakarų Europos dvasią – daugeliu atvejų galutinę formą. Vakaruose ji prasideda – atitinkamai „epikūriečio“ Yangzhu, „socialisto“ Mozi, „pesimisto“ Zhuangzi, „pozityvistu“ Mengzi mokyklos kinų civilizacijoje ir kinikų, kirėnaikų, stoikų ir epikūriečių mokyklos antikoje – nuo Schopenhauerio, kuris pirmasis *valios gyventi* principą („kūrybinę gyvenimo jėgą“) iškėlė į mąstymo epicentrą, tačiau, slegiamas išpūdingos tradicijos, vis dar išlaikė pasenusias reiškinio ir daikto savyje, formos ir stebėjimo turinio, intelekto ir proto perskyras, šiaip užmaskuodamas gilesnę savo mokyimo tendenciją. Tai toji pati kūrybinė gyvenimo valia, kuri šopenhaueriškai buvo paneigta Tristane ir darviniškai patvirtinta Zygfride, kurią Nietzsche puikiai ir teatrališkai suformulavo Zaraturroje, kuri tapo dingstimi hegelininkui Marxui sukurti politinės ekonomijos, o Malthuso sekėjui Darwinui – zoologijos hipotezės, išvien ir nepastebimai pakeitusias Vakarų Europos miestiečio pasaulėjautą; tai toji gyvenimo valia, kuri sukėlė išrisą vienodo tipo tragiškų koncepcijų virtinę, nuo Hebbelio Juditos ligi Ibseno Epilogo, ir drauge išsėmė tikrų filosofinių galimybių šaltinį.

Sistemine filosofija šiandien mums be galo tolimai; etinė filosofija baigta. Dar lieka *trečioji, antikini skeepiti-cizmą Vakarų dvasiniame pasaulyje atitinkanti galimybė*, apibūdinama nežinomu lig šiolei lyginamosios istorinės

morfologijos metodu. Galimybė, tai yra būtinybė. Antikos skepticizmas neistoriškas: jis abejoja, sakdamas „ne“. Vakarų skepticizmas, jeigu jis kilęs iš vidinės būtinybės, jeigu jis turi būti mūsų į pabaigą linkusio dvasingumo simbolis, privalo būti perdėm istoriškas. Jis naikina, viską suprasdamas kaip reliatyvų dalyką, kaip istorinį reiškinį. Jis veikia fiziognomiškai. Skeptišką filosofiją lenizmo epochon įžengia kaip filosofijos paneigimas – šioji pripažįstama betiksle. *Mes*, priešingai, *filosofijos istoriją* priimame kaip paskutinę rimtą filosofijos temą. Tai ir yra skepsis. Išsizadama absoliucių požiūrių: graikas tai daro, kuomet jis šypsosi savo mąstymo praečiai, mes – kuomet tą praeitį suvokiame kaip organizmą.

Šioje knygoje bandoma apmesti šios areities „nefilosofiškos filosofijos“ – turbūt paskutinės Vakarų Europoje – eskizą. Skepticizmas – tai gynos civilizacijos išraiška; jis suardo ankstesniosios kultūros pasaulėvaizdį. Čia visos senosios problemos traktuojamos kaip geneiškos. Įsitikinimas, jog viskas, kas yra, yra ir tai, kas tapo, jog visko, kas yra gamtiška ir pažintina, pamatan gula tai, kas istoriška, jog pasaulis-kaip-tikrovė koreliuoja su Aš-kaip-galimybė, įsikūnijusia jame; supratimas, jog ne tik sferoje „kas“, bet ir sferoje „kada“ ir „kaip seniai“ glūdi gili paslaptis, – visa tai verčia pripažinti, kad tai, kas yra, kad ir kas tai būtų, taip pat privalo būti ir *kažko to, kas gyvena, išraiška*. Pažinimai ir vertinimai – tai irgi gyvų žmonių veiksmi. Praeities mąstymui išorinė tikrovė buvo pažinimo produktas ir dingstis etiniams vertinimams; ateities mąstymui ji pirmiausiai yra *išraiška ir simbolis*. *Pasaulio istorijos morfologija neišvengiamai tampa universalia simbolika*.

Tad aukštojo mąstymo pretenzija užvaldyti visuotines ir amžinas tiesas netenka prasmės. Tiesos egzistuoja tikrai per santykį su tam tikru žmogaus tipu. Atitinkamai ir mano filosofija yra *tik* Vakarų sielos išraiška ir atspindys, o ne, tarkim, antikinės ar indiškios sielos, ir, be to, *tik* da-

bartinėje civilizacijos stadijoje, o tai ir apibrėžia jos pasaulėžiūrą, jos praktines pasekmes ir jos reikšmingumą.

16

Pagaliau leisiu sau padaryti vieną asmeninę pastabą. 1911 m. aš ketinau parengti kažką panašaus į apžvalgą, aprėpiančią kai kuriuos dabartinės politikos įvykius ir iš jų kylančias išvadas ateičiai, pateikdamas visa tai žymiai platesniu mastu. Pasaulinis karas, kaip jau neišvengiama tapusi istorijos krizės išorinė forma, tuomet buvo čia pat, ir kalbama buvo apie tai, kad jį reikia suprasti iš ankstesnių šimtmečių – ne metų – dvasios. Šio iš pradžių nedidelio darbo³⁸ metu savaime piršosi isitikinimas, jog tikram epochos supratimui būtina pasirinkti žymiai platesnės apimties pagrindus, jog visiškai neįmanoma tokio pobūdžio tyrimo apriboti kokia nors paviene epocha ir jos politinių faktų ratu, išsprauti jį į pragmatinių samprotavimų rėmus ir netgi atsakyti grynai metafizinių, itin transcendentinių svarstymų, jeigu tik nėra noro išsizadėti ir žymiai didesnės kiekvieno atskiro fakto svarbos. Tai po aišku, jog politinė problema negali būti suprasta iš pačios politikos ir kad esminiai bruožai, glūdintys gilumotą atkampių mokslinių ir grynai filosofinių minčių formą. Netgi paskutiniųjų XIX a. dešimtmečių, šios įtemptos ramybės stadijos tarp dviejų galingų, visuotinės svarbos įvykių – to, kuris revoliucijos ir Napoleono dėka šimtui metų į priekį nulėmė Vakarų Europos tikrovę, ir kitto, galinčio sukelti bent jau panašius padarinius ir besitartinančio didėjančiu greičiu, – politinė ir socialinė analizė pasirodė galų gale neįgyvendinama, neįtraukus į ją visų didžiųjų būties problemų. Nes ir istoriniame, ir gamtiškame pasaulėvaizdyje neišskyta aiškstėnė menkiausia detalė, kurioje nebūtų įkūnytos visos esmingiausios tendencijos. Tad pradinė tema siaubingai išsiplėtė. Savaime persasi aibe netikėtų, dažniausiai visiškai naujų klausimų

ir sąryšių. Galiausiai nebeliko jokių abejonių, jog nė vienas istorijos fragmentas negali būti iš tikro nušviestas, kol nebus atskleista pasaulinės istorijos paslaptis apskritai, tiksliau, aukščiausio žmogaus tipo, kaip organinės vienybės, pasižymičios taisyklinga struktūra, istorijos paslaptis. Kaip tik to dar iki šiol ir nebuvo padaryta.

Nuo šios akimirkos vis sparčiau ryškėjo dažnai numanomi, kartkartėmis užgriebiami, tačiau dar nė syktio nesuprasti santykiai, kurie vaizduojamųjų menų formas susieja su karo ir valstybės valdymo formomis, atranda glaudų giminingumą tarp politinių ir matematinių tos pačios kultūros struktūrų, tarp religinių ir techninių pažiūrų, tarp matematikos, muzikos ir plastikos, tarp ūkio ir pažinimo formų. Ryški vidinė naujausių fizikos ir chemijos teorijų priklausomybė nuo mūsų germaniškų protėvių mitologinių įvaizdžių, absoliutus tragedijos stiliaus, dinamiškos technikos ir šiuolaikinės pinigų apyvartos atitikimas, tas iš pradžių keistas, o po to akivaizdus faktas, jog aliejinės tapybos perspektyva, knygų spausdinimas, kredito sistema, toliašaudis ginklas, kontrapunktinė muzika iš vienos pusės ir nuoga statula, polis, graikų išrasta moneta – iš kitos, yra to paties dvasinio principo identiškos išraiškos, – visa tai nekelė jokios abejonės, ir aukščiau nei kas kita iškilo faktas, jog šios galingos *morfologinio giminingumo grupės*, kurių kiekviena simboliškai atvaizduoja ypatingą žmogaus tipą bendrame pasaulinės istorijos paveiksle, turi griežtą simetrišką sandarą. Šioji perspektyva pirmąkart ir atskleidžia tikrąją istorijos stūją. Kadangi ji pati savo ruožtu yra kažkurios epochos simptomai ir išraiška ir vidiškai galima, kitaip sakant, būtina tik-tai šiandien ir tik-tai Vakarų Europos žmonėms, ją galima iš tolo palyginti tik su kai kuriomis naujausios matematikos pažiūromis transformacinių grupių sferoje. Tai mintys, kurios nedavė man ramybės ilgus metus, iš pradžių miglotos ir neapibrėžtos, kol pagaliau minėtojo impulso dėka jos neigavo suprantamos formos.

Aš išvydau tikrovę – besartiinančią pasaulinį karą – visiškai kitokioje šviesoje. Tai jau nebebuvo vienkartinė konsteliacija atsiktikinių, priklausomų nuo nacionalinių nuotaikų, asmeninių įtakų ir ūkinių tendencijų, faktų, iš kurių istorikas kokios nors politinio ar socialinio pobūdžio kauzalinės schemas dėka nukaldina vienybės ir objektyvaus būtinumo regimybę: tai buvo tipas *istorinės laiky sandūros*, užžemiosios biografiškai *per šimtmečius nulemtą vietą* tiksliai nustartyose didelio istorinio organizmo ribose. Daugybė aistringiausių klausimų ir įrodymų, nūnai išblaškytų ir išmėtytų tūkstančiuose knygų ir nuomonių kokios nors specialybės riborame horizonte ir dėl to erzinančių, stegančių ir klaidinančių, tačiau negalinių išvaduoti – visa tai ir charakterizuoja didžiąją krizę. Jie kiekvienam žinomi, tačiau niekas jų identiškuo nepastebi. Priminsiu galutinę savo reikšmę visiškai nesuprastas meno problemas, kurios gula pamatan ginčuose dėl formos ir turinio, linijos arba erdvės, dėl piešinio ir tapybos, stiliaus sąvokos, impresionizmo prasmės ir Wagnerio muzikos; dar paminėsiu meno nuosmukį; augančią abejonę dėl meno vertingumo; sudėtingus klausimus, kylančius dėl pasaulinio miesto pergales prieš valstietiją: bevaikystę, bėgimą iš kaimo; svyruojančio ketvirtąjo luomo socialinę padėtį; materializmo, socializmo, parlamentarizmo krizę; konkretaus žmogaus santykį su valstybe; nuosavybės problemą ir nuo jos priklausantią santuokos problemą; toliau, atrodytų, iš visiškai kitos srities – masišką antplūdį etnopsichologinių darbų, skirtų mitams ir kultams, meno, religijos, mąstymo ištakoms, problemoms, kurias tuoj pat imta traktuoti jau ne ideologiškai, bet griežtai morfolgiškai, – štai klausimai, kurie visi nukreipti tik-tai į *vieną*, dar nė syktio pakankamai aiškiai nesu-voktą istorijos mįslę. Čia prieš akis iškyla ne užduočių gausybė, bet būtent *vienintelė* užduotis. Kiekvienas čia kažką nujaure, tačiau niekas dėl siauro požiūrio nerado vienintelio ir išsamaus sprendimo, plevėnusio ore nuo

Nietzsche's, laikiusio savo rankose raktą nuo visų pagrindinių problemų, bet taip ir neišdrįsio (mat buvo romantikas) pažvelgti rūsčiai tikrovei į veidą, laikų.

Tačiau čia ir slypi didžiulis poreikis to galutinio mokymo, kuris galėjo ir turėjo pasirodyti tikrai šiuo metu. Jis jokių būdu nesikėsina į egzistuojančias idėjas ir kūrinis. Jis veikia *patvirtina* visa tai, ko ieškojo ir siekė išsistis kartos. Šitas skepticizmas išreiškia visumą tų tikrai gyvų tendencijų, kurios pemsėlksios visas sferas, nepriklausomai nuo jose brandinamų ketinimų.

Tačiau svarbiausia tai, jog pagaliau rasta toji priešybė, kuria remiantis tik ir buvo galima suvokti istorijos esmę – *istorijos ir gamtos* priešybė. Aš kartojau: žmogus, kaip pasaulio elementas ir reiškęjas, yra ne tik gamtos narys, bet ir istorijos – *antrojo kosmoso*, pasižymincio kitokia tvarka ir kitokiu turiniu ir bet kokios metafizikos visiškaip apleisto dėl pirmojo, – narys. Pirmas dalykas, mane pastūmėjęs svarstymams apie šį mūsų pasaulio suvokimo *pagrindinį klausimą*, buvo pastebėjimas, jog šiandieninis istorikas, apgrailbomis klajodamas per jutimiškai apčiuopiamus įvykius, per tai, kas yra tapę, jau tariasi užvaldęs istoriją, įvykių eigą, paį *tapimą* – prietaras, būdingas visiems tik protinio pažinimo šalininkams, vengiantiems atidaus stebėjimo³⁹, privertęs suglumi jai didžiuosius elėjiečius, kuomet jie tvirtino, jog būtų pažįstancijam nėra jokio tapsmo, o yra būris (tapusi būtis). Kitais žodžiais tariant: istorija buvo regima kaip gamta, kaip fizikos objektas, ir taip buvo traktuojama. Iš čia kyla leminga klaidą – kauzalumo, dėsnių, sistemos principams, tai yra susitngusios būties struktūrai, suteikiamas vyksmo aspektas. Tai gi elgiamasi taip, tarsi egzistuotių kokia nors žmonių kultūra, panašiai kaip egzistuoja elektra arba gravitacija, su iš principo tomis pačiomis analizės galimybėmis; tuščiagarbiškumas vertė kopijuoti gamtotyriminkų įpročius, tad pasitaikius progai buvo klausiamas, kas gi yra gotika, islamas, antikinis polis, tačiau vengiama paklausti, kodėl

šie gyvybingumo simboliai *turėjo* pasirodyti kaip tik *taudra* ir *terz*, būtent *tokia forma* ir *tokios trukmės*. Vos tik išaiškėdavo bent vienas iš daugelio erdvėje ir laike toli vieinas nuo kito arskirų istorinių reiškinų panašių bruožų, būdavo pasitenkinama tiesiog jų registravimu, nuo savęs pridėdant ketelą gudrių pastebėjimų apie nuostabų surašymą, Rodą prilyginant „senovės Venecijai“ arba Napoleoną laikant naujuoju Aleksandru, užuot būtent šiuo atveju, kur *likimo problema* iškyla kaip tikrų tikriausia istorijos problema (arba kaip *laiko problema*), labai rimtai pasirinkus moksliskai survarkytą *fiziognomikę* ir pabandžius surasti atsakymą į klausimą apie čia pasireiškiančią visiškai kitokio pobūdžio būtinybę, neturinčią nieko bendra su kauzalumu. Jau vien tai, jog kiekvienas reiškinys užmena metafizinę mįslę, tai, jog jis iškyla jam *niekada neabejingo* laiko kontekste, tai, jog tenka, be kita ko, savęs paklausti, koks gi dar *gyvas* sąryšis, greta neorganiško ir gamtos dėsniams pagrįsto, egzistuoja pasaulėvaizdyje – kuris, žinoma, yra *viso* žmogaus spinduliavimas, o ne tik tai pažįstanciojo, kaip manė Kantas, – tai, jog reiškinys yra ne tik faktas intelekto žaismui, bet ir išraiška to, kas dvasinga, ne tik objektas, bet ir simbolis, ir būtent nuo aukščiausio lygio religinių ir meninių kūrinų ligi kasdienio gyvenimo mažmožių, – filosofine prasme tai buvo kažkas nauja.

Pagaliau priešais save aš aiškiai išvydau sprendimą, milžiniškos apimties, kupiną brandžios vidinės būtinybės, – sprendimą, pagrįstą vieninteliu principu, kurį reikėjo surasti ir kuris iki šiol nebuvo surastas, kažką, kas mane persekiojo ir traukė iš pačios jaunumės, kas mane kankino, nes jo egzistavimą jutau kaip man iškeltą uždavinį, tačiau negalėjau jo nurverti. Taip, kiek atsitiktinai, atsirado ši knyga, kaip naujo pasaulėvaizdžio išankstinė išraiška, aplipusi – aš tai žinau – visomis pirmojo bandymo klaidomis, nepilna ir turbūt neišvengusi priestaravimų. Vis dėlto, mano įsitikinimu, joje yra nenuginčijama

minties formuluotė, kuri, kartoju dar sykį, jau kartą išsakyta, nebesukels jokių prieštaravimų.

Tad artimiausia knygos tema – Vakarų Europos kultūros, nūnai išplitusios visame žemės rutulyje, pabaigos analizė. Tačiau tikslas – tam tikros filosofijos ir jai būdingo pasaulinės istorijos lyginamosios morfologijos metodo, kuris čia ir išbandomas, išstobulinimas. Darbas natūraliai skyla į dvi dalis. Pirmoji, „Geštaltas ir tikrovė“, kyla iš didžiųjų kultūrų *formų kalbos*, siekia prasiskverbti iki pačių jos kilmės šaknų ir tokiu būdu įgyja tam tikros simbolikos pagrindus. Antroji, „Pasaulio istorijos perspektyvos“, kyla iš *realaus gyvenimo faktų* ir bando iš aukštosios žmonijos istorinės veiklos išgauti istorinio patyrimo kvintesenciją, kuria remiantis mums pavyks į savo rankas paimti mūsų ateities sąrangą.

Žemiau pateiktos lentelės apžvelgia tai, kas buvo gauta tyrimo metu. Jos sykiu galėtų padėti suprasti naujojo metodo vaisingumą ir reikšmingumą.

„Vienlaikių“ dvasinių epochų lentelė

I

Indijos kultūra nuo 1500 m. Antikos kultūra nuo 1100 m. Arabų kultūra nuo 0 m. Vakarų kultūra nuo 900 m.

PAVASARIS

LANDŠAFTIŠKAI INTUITYVOJI STICHIJĄ, NUBUNDANČIOS, SAPNAIS APSUNKUSIOS DVASIOS
DIDIEJI KŪRINIAI. VIRŠASMENĖ VIENYBĖ IR PILNATVĖ

I. Didžiojo mito gimimas kaip naujos dievojaunos išraiška. Pasaulio baimė ir pasaulio ilgesys

1500–1200 m.	Vedy religija	1100–800 m.	Grailių–italų „demetriškų“ liudies religija	0–300 m.	Pradinė krikščionybė Mandėjai, Markionas, Edos (Bolduras) Germanų katalikybė
Asyziečiai			Olimpinis mitas		900–1200 m.
Artijų heroiškos sakmės					Edos (Bolduras)
					Sinkretizmas (Mitra, Baalas) Bernardas Klervietis, Joakimas Florietis, Pranciškus
Homeras					
Apokalipsika					
Sakmė apie Heraklį ir Tesiją					
Krikšč., mazd., pagon.					
Legendos					
Liudies epas (Zygfrijas), Vakarų šventųjų legendos					

7. "Apšviesa": rikejimas visagaliu protu. "Gamtos" kultas. "Protinga religija"

Suros; sanhjas; Buddha
 Velyvosios upanišados
 Sofistai V a.
 Sokratas (†399)
 Demokritas (Tapie 360)
 Nazamas, Al Kindi
 Nazamas, Al Kindi (apie 830 m.)
 Muzaillitai
 Sufizmas
 Angly sensualistai (Locke'as)
 Prancūzų enciklopedistai
 (Voltaire'as); Rousseau

DIDMIESČIŲ INTELIĞENTJŲA. GRIEZTOS PROTINĖS KŪRYBOS KULMINACIJA
 RŪDUO

6. Puritonizmas: religinio prado racionalistiskai mistinis nuskuvdimas

Pedzakai upanišadosose
 Piragoriečių sąjunga
 nuo 540 m.
 Muchamedas 622 m.
 Paulikionai, ikonoklastai
 nuo 650 m.
 Angly puritonai nuo 1620 m.
 Prancūzų jansenistai nuo 1640 m. (Port Rojalis)
 5. Naujos matematikos sukuvrimas. Skaitičius kaip pasaulio formos atvaizdas ir esmė

Duomenys pradingę
 Skaitičius kaip dydis (maras)
 (geometrija, aritmetika)
 Piragoriečiai nuo 540 m.
 Rada neiširta
 Neapibrėztas skaitičius
 (algebra)
 Skaitičius kaip funkcija
 (analizė)
 Descar'tas, Pascalis, Fermat
 apie 1630 m.
 Newtonas, Leibnizas apie 1670 m.

4. Grynai filosofinės pasaulėjautos formavimo pradžia. Idealistinių ir realistinių sistemų prieštara

Upanišados
 Didieji ikisokratikai
 (VI-V a.)
 Bizantiškųjų, judėjų,
 sirų, kopų, persų
 literatūra VI-VII a.
 Galilėjus, Baconas, Descar'tas,
 Bruno, Boehme, Leibnizas
 (XVI-XVII a.)
 3. Reformacija: religinis liaudies protestas prieš ankstyvųjų laikų didžiulias formas

Brahmanai, semiausieji
 upanišady elementai
 (X-IX a.)
 Dioniso religija
 „Numos religija“
 (VII a.)
 Orfikų sąjūdis
 Augustinas (†430)
 Nestoriečiai (apie 430)
 Monofizitai (apie 450)
 Mazdakas (apie 500)
 Nikalojus Kuzicis (†1464)
 Husas (†1415), Savonarola,
 Karistadas, Luthercis,
 Calvinas (†1564)

VASARA
 BRĖSTANTIS SĄMONINGUMAS. PIRMIEJI MIEŠTEITŠKI-PILIEŲNIAI IR KRITTIŠKI JUDEJIMAI

2. Naujos pasaulėžiūros ankstyvasis mistinis-metafizinis suformavimas. Aukštoji scholastika

Seniausios vedų dalys
 Seniausioji, sakytinė orfika,
 ceruskių mokymas
 Poveikis: Heziodas, kosmogonija
 Origenas (†254)
 Plotinas (†269)
 Mami (†276),
 Jamblichas (†330)
 Avesta, Talmudas,
 patristika
 Tomas Akviniectis (†1274)
 Dunas Scoras (†1308)
 Dante (†1321)
 Eckhartas (†1329)
 Mistika ir scholastika

11. *Eritiniai ir visuomeniniai gyvenimo idealai: „filosofijos be matematikos“ epocha. Škepsis*
Buddhos epochos stovės	Helėnizmas Epikūras (†270), Zenonas (†265)	Islamo stovės	Schopenhaueris, Nietzsche Socializmas, anarchizmas Hebelis, Wagneris, Ibsenas
12. *Matematinio formų pasaulio vidinis uzbairgimas. Galutinės mintys*
Duomenys pradingę	Euklidas, Apolonijus apie 300 m. Archimėdas apie 250 m.	Al Chozemi 800 m. Ibn Kura 850 m. Al Karcki, Al Biruni X a.	Gausas (†1855), Cauchy (†1857) Riemannas (†1866)
13. *Abstraktaus mąstymo nuosmukis iki mokslinės, specializuotos, katedrines filosofijos. Kompendiumų literatūra*
„Sešios klasikinės sistemos“	Akademinija, periparetika stokai, epikūrininkai	Bagdado ir Basros mokyklos	Kantininkai „Logikai“ ir „psichologai“
14. *Paskutinių kosminių nuotaikų išplitimas*
Indiškasis budizmas nuo 500 m.	Helėnistinis romėniškasis stocizmas nuo 200 m.	Praktinis islamo fatalizmas nuo 1000 m.	Eritinis socializmas nuo 1900 m.

Vakarų sąjėdvė

ZIEMA
KOSMOPOLITINĖS CIVILIZACIJOS PRADŽIA. DVASIOS KŪRYBINĖS JĖGOS UŽGESIMAS.
PATS GYVENIMAS TAMPA PROBLEMIŠKAS, RELIGINIO IR NEMETAFIZINIO KOSMOPOLITIZMO
ETINĖS BEI PRAKTINĖS TENDENCIJOS

8. *Matematinio mąstymo kultūrinė. Skaitinių formų pasaulio nušvitimas*
Duomenys pradingę	Architas (†365)	Nerytineta (skaitinių teorija, sterinė trigonometrija)	Euleris (†1783), Lagrange'as (†1813) Laplace'as (†1827) (mykstaramyjų dydžių problema)
Padėties reikšmingumas	Platonas (†346)	Eudoksas († 355) (kugio pūvial)	
Nulis kaip skaitius	Platonas (†346)	Platonas (†346)	
9. *Didžiųjų pabairtos sistemos*
Idealizmo: joga, vedanta	Platonas (†346)	Al Farabi (†950)	Goethe
Pazinimo teorijos: vaišėška	Platonas (†346)	Avicena (apie 1000)	Kantas
Logikos: Nija	Aristotelis (†322)		Hegelis
			Fichte
10. *Matematistinė pasaulėžiūra: mokslo, naujos, laimės kultas*
Sanhja, Caraka (Lokajara)	Kinikai, kirenaikai, paskutiniai sofistai (Pironas)	Abasidių epochos komunistinės, Demokras, Comras ateistinės, epikūrininkų sekros, „Dortėji broliat“ Stirneris, Marxas, Feuerbachas

Oswald SPENGLER

2. Ankstyvosios formų kalbos užbaigtimas. Galimybų išnaudojimas ir prietaras

6-oji dinastija: 2625-2475 m. Piramidžių ir epinio- idilinio reljefo stilius užgesimas Archajinės vaizduojamosios skulptūros suzydėjimas	VIII-VII a. Ypatinai archajinio doreniško- eruskiskio stiliaus pabaiga	Protokorintinė senovės Atikos (mitologinė) tapyba ant molinių vazų
4-5 dinastijos: 2930-2625 m. Geometrinis šventyklų stilius Piramidinių kolonų cilės Augalinių kolonų cilės Plokštuminių reljefų cilės	XI-IX a. Medinė architektūra	Antkapinės vazos
4-5 dinastijos: 2930-2625 m. Geometrinis šventyklų stilius Piramidinių kolonų cilės Augalinių kolonų cilės Plokštuminių reljefų cilės	I-III a. Kulto interjerai	Antkapinės vazos Sarkofagai

1. Gimimas ir pakilimas. Iš regiono daavios išaugantis, nesąmoningai sukurtos formos

4-5 dinastijos: 2930-2625 m. Geometrinis šventyklų stilius Piramidinių kolonų cilės Augalinių kolonų cilės Plokštuminių reljefų cilės	XI-IX a. Medinė architektūra	Antkapinės vazos
4-5 dinastijos: 2930-2625 m. Geometrinis šventyklų stilius Piramidinių kolonų cilės Augalinių kolonų cilės Plokštuminių reljefų cilės	I-III a. Kulto interjerai	Antkapinės vazos Sarkofagai

174 kultūra: pasaulio kultūra

"Vienlaikių" meno epochų lentelė

Egipto kultūra   Antikos kultūra   Arabų kultūra   Vakarų kultūra

GILI SENOVĖ

PIRMAPRADŽIŲ IŠRAIŠKOS FORMŲ CHAOSAS, MISTINĖ SIMBOLIKA IR NAIVIŲJŲ IMITACIJA

3400-3000 m. Tintų epocha	Mikėnų epocha 1600-1100 m.	Persų-selekuidų epocha 500-0 m.	Metovingų-karolingų epocha 500-900 m.
3400-3000 m. Tintų epocha	Mikėnų epocha 1600-1100 m.	Persų-selekuidų epocha 500-0 m.	Metovingų-karolingų epocha 500-900 m.

KULTŪRA

1. Ankstyvoji epocha: ornamentas ir architektūra kaip jaunos pasaulėjautos elementari išraiška („primityvni“)

Senoji karalystė 2900-2400 m.	Dorika 1100-650 m.	Ankstyvųjų arabų formų Gortika 900-1500 m.
Senoji karalystė 2900-2400 m.	Dorika 1100-650 m.	Ankstyvųjų arabų formų Gortika 900-1500 m.

Orwald SPENGLER

Hiksu epoha
Itiliko tilkai
Kreioje: Mino
menas

Helenizmas
Pergam. menas
(teatraliskumas)
Helenistines rapybos
manieros (veristines,
imantrios, subjeektyvos)
Diadochu epochos
prabangi miestu architektura

Samarija
Amerikos architektura
ir Manet
Constable'io iki Lebllo
Impresionizmas nuo
Wagneris
Lisztas, Berliozas,
IX-X a. sultonu dinastija
Ispanisko-sicilietisko meno
suklestėjimas

1. „Modernusis menas“. Meno „problemos“. Bandymai ikūnyti ir sužadinti kosmopolitinę sąvmonę. Muzikos, architektūros ir rapybos vrtimas gynais taikomaisiais menais

CIVILIZACIJA
EGZISTAVIMAS BE VIDINĖS FORMOS. PASAULINIO MIESTO MENAS KAIP
ĮPROTIS, PRABANGA, SPORTAS, STRESAS, GREITAI BESIKEIČIANTYS MADINGI STILIAI
(REANIMACIJOS, SAVAVALIŠKI ĮSRADIMAI, PASISKOLINIMAI), NETURINTYS SIMBOLINIO TURINIO

Suire apie 1750 m.
Niekio nešiliuko
Aleksandro epoha
Korintietiška kolona
Lisipas ir Apelis

Harunas al Rasidas
(apie 800 m.)
„Maurų menas“
Klasikinis architektūrinis
Armpyras ir bydermejeris
skonis
Beethovenas,
Delacroix

5. Grietos kurybinės jėgos sunykimas. Didziosios formos suirimas. Stilias pabaiga: „klasizizmas ir romanika“

12-oji dinastija:
2000-1788 m.
Plioninės šventyklos,
labirintas
Charakteringos sarculus
Istoriniai reljefai

Atėnų suzydejimas
480-350 m.
Akropolis
Klasikinės skulptūros viešpara-
vimas nuo Mirono iki Fidijo
Grietos freskines rapybos ir rapybos
ant molinių vazų pabaiga (Zeuxis)

Rokoko
VII-VIII a. Omegađų
epoha
Muzikinis architektūros
Bevazdis arabeskos menas
stilius („rokoško“)
Klasikinės muzikos viešparavi-
mas nuo Bacho iki Mozarto
Klasikinės alicjines rapybos
pabaiga nuo Warteau iki Goyas

4. Įdvasintos formų kalbos istorinis uzbairimas

11-oji dinastija:
trapus ir reikšmingas,
beveik be pedaskų išnykęs
menas

Šventyklos korpuso uzbairimas
(peripteris, akmeninis statinys)
Jonėnų kolona
Freskines rapybos viešparavimas
iki Polignoto (460)
Laisvos tūrinės skulptūros
pakilimas („Apolonas ir Tenijos“
iki Hagelado)
Mečeres erdves uzbairimas
(centrinis kupolinis statinys, stilis nuo Michelangelo
iki Berninio (1680)
Alijines rapybos viešpa-
ravimas nuo Tiziano
iki Rembrandto (1669)
Muzikos suklestėjimas
nuo Orlando Lasso iki
Heinricho Schützso (1672)

3. Brandaus meniskumo išugdymas

Vidurinioji karalyste
2150-1800 m.
Jonika
650-350 m.

Velyviųjų arabų formų
Barokas
1500-1800 m.
(persų-nestorietišų, bizantiskos-
armėniškos, islamiškos-
mauriskos formos) 500-800 m.

II. Velyvoji epoha: urbanistiniai orientuoti, tinklinio, atskirų asmenybų reprezentuojamo meno susiformavimas („didieji meistrai“)

4-osios dinastijos
 Feodalinė valstybė
 Stipėjanti feodalų ir žynių valdžia (Irakė, Ertūrija, Sparta)
 Diduomenės iškilimas
 Homeriškoji karalystė
 Pagrindinis valdovas (Wang), Vokietų imperatorių epocha
 suvaržytas feodalinės
 Kryžiaus žygių didikai
 Imperatoriaus ir popiežiaus
 valdžia
 Faronai kaip Ra įsikūnijimas

2900–2400 m.
 Senoji karalystė
 Dorenių epocha
 1100–650 m.
 Anksyvoji Zhou epocha
 1300–800 m.
 Gotikos epocha
 900–1500 m.

1. Feodalizmas. Valsietiškos šalies duvasia. „Miestas“ – tik turgus arba pils. Pfalco valdovų kaitra. Riteriniai-religiniai idealai. Vasaly kova tarpusavyje ir prieš kunigaikštius

2. Anksyvoji epocha. politinės būties natūralus suskaidymas. Du anksyvieji luomai: diduomenė ir dvasininkija.

AIŠKIAI IŠREIKŠTO STILIŲ IR VIENINGOS PASAULĖJAUTOS TAVŲ GRUPĖS: „NACIJOS“
 IMANENTIŠKOS VALSTYBINĖS IDEJOS POVEIKIS
 KULTŪRA

3400–3000 m.
 (Mencasas)
 Tintų epocha
 Mikėnų epocha
 („Agamemnonas“)
 1600–1100 m.
 1700–1300 m.
 500–900 m.
 Frankų epocha
 Karolis Didysis

PIRMŲKŠČIŲ TAVŲ TIPAS. GENTYS IR VADAI. „POLITIKOS“ DAR NĖRA. NĖRA VALSTYBĖS
 GILI SENOVĖ
 POLITIKOS DAR NĖRA. NĖRA VALSTYBĖS

Egipto kultūra
 Antrios kultūra
 Kinijos kultūra
 Vakary kultūra

„Vienalikių“ politinių epochų lentelė

III

18-oji dinastija:
 1580–1350 m.
 Der al Bahrio uolos
 šventykla. Memnono
 kolosai. Knoso ir
 Amarnos menas

Romos epocha 100 m. prieš Kr.–
 100 m. po Kr.
 3 orderių sankaupa
 „Rytų menas“ kryžiaus
 žygių metu
 Triumfo arka

19-oji dinastija:
 1350–1205 m.
 Gigančiški Luksoro,
 Karnako ir Abidoso
 statiniai
 Mazijų formų menas
 (animalistinė plastika,
 audiniai, ginklai)

Nuo Trajano iki
 Aurelijano
 Gigančiški forumai, termos,
 kolonados, triumfo kolonos
 (keramika, statulos, ginklai)

Mongolių epocha
 nuo 1250 m.
 Gigančiški statiniai, pvz.,
 Indijoje
 Rytų raiškomasis menas
 (kilimai, ginklai, frankai)

3. Baigtis. Stacionaraus formų lobyno suformavimas. Cezarių daiktinė prabanga ir masinis paplitimas. Provincijos raiškomasis menas

2. Formų vystymosi pabaiga apskritai. Beprasmiška, tuščia, dirbtinė, perkrauta architektūra ir ornamentika. Archaizmiškos ir egzotiškos motyvų imitacija

1. Pirmoji ("demokratiškos") respublikos formos ir valdžios struktūros
 1680 (1788) – 1580 m. Hiksų 300–100 m. polit. helėnizmas
 Nuo Aleksandro iki Hanibalo ir Scipiono (200 m.), karaliaus
 visagalybė; nuo Kleomeno III ir K. Flaminijaus (220 m.) iki Marijaus
 Radikalieji liaudies vadai

1680–1680 m.: revoliucijos ir karinė vadovybė
 Karalystės suirimas. Mazi karališkystės, dažnai kilę iš liaudies

1788–1680 m.: revoliucijos ir karinė vadovybė
 IV a., socialinės revoliucijos ir antroji tironija (Dionisijus I, Jazonas ir Peros, cenzorius Apijus Klaidijus, Aleksandras)

480 m. Zhangkuo periodo pradžia
 441 m. Zhou dinastijos žlugimas.
 Revoliucijos ir griunantys karai

1800–2000 m. XIX a. "Kovojančių Nuo Napoleono iki Pasaulinio karo. Qin imperialistinė politika. Nuo 249 m. – paskutinė valstybių aneksija

Konstruocinio valdymo pertvarkymas, pabrėžiantis žmonių valdžios, griunantys karai, imperializmas

CIVILIZACIJA
 LIAUDIES KŪNO, DABAR LINKUSIO Į GYVENIMĄ DIDŽIUOSE MIESTuose, REFORMĖSE MASĖSE, IŠRIMAS, PASAULINIS MIESTAS IR PROVINCIJA: KETVIRTASIS LUOMAS (MASĖ), NENATŪRALUS, KOSMOPOLITINIS PRADAS

5. Valstybės formos sužlugimas (revoliucija ir nepolėnizmas). Miestas nugalė kaimą ("kaimo privilegijoms, intelligenzija tradicijai, pinigai – politika")

1788–1680 m.: revoliucijos ir karinė vadovybė
 Karalystės suirimas. Mazi karališkystės, dažnai kilę iš liaudies

IV a., socialinės revoliucijos ir antroji tironija (Dionisijus I, Jazonas ir Peros, cenzorius Apijus Klaidijus, Aleksandras)

480 m. Zhangkuo periodo pradžia
 441 m. Zhou dinastijos žlugimas.
 Revoliucijos ir griunantys karai

1800–2000 m. XIX a. "Kovojančių Nuo Napoleono iki Pasaulinio karo. Qin imperialistinė politika. Nuo 249 m. – paskutinė valstybių aneksija

Konstruocinio valdymo pertvarkymas, pabrėžiantis žmonių valdžios, griunantys karai, imperializmas

4. Valstybės formos užbugimas ("absolutizmas"). Miesto ir kaimo vienybė ("valstybė ir visuomenė", "trys luomai")

12-oji dinastija (2000–1788 m.): griežta centralizuota valdžia
 Dvaro ir finansinė diduomenė Amėnemcheras, Sezostis

Grynas politiškas (dėmoso absolutizmas) Agoros politika

Tribūnaro susiformavimas Tėmistoklis, Peridlis

7 didžiulios valstybės. Uzbėgta taurioji forma ("li") Frydrichas Didysis

Zhongjiu periodai ("pavasaris ir ruduo") 590–480 m.
 Dvaro aukštuomenė (Versalis) ir kabinėtinė politika. Habsburgai ir Burbonai. Lindvikas XIV

3. Griežtos formos valstybių pasaulio susikūrimas. Fronta

VI a. Pirmoji tironija (Klėstėnis, Perandras, Polikratas, Tarkvinijai) Miestas–valstybė

11-oji dinastija: Tėbų valdova nuerčia baronus Centralizuota valdininkų valstybė

2150–1800 m. Vidurinioji karalystė Jonėnų epocha 650–300 m.

Vėlyvoji Džou epocha 800–500 m.

Baroko epocha 1500–1800 m.

"Protektorijų epocha" (Mingzhu 685–591 m.) ir fronda (Richeieu, Wallenstėnas, Cromwellis) apie 1630 m.

„Protektorijų epocha“ (iki 460 m.) ir kunigalkščių kongresas

Valdancijų dinastijų valdžia ir fronda (Richeieu, Wallenstėnas, Cromwellis) apie 1630 m.

II. Vėlyvoji epocha: subrendusios valstybinės idėjos įgyvendinimas. Miestas prieš kaimą: trečiojo luomo susidarymas (buržuazija)

6-oji dinastija: Karalystės suirimas į Karalystes suirimas į Diduomenės sinoikizmas

934–909 m.: Yi Wangą išveja vasalai

842 m.: tarpvaldis

7–8-oji dinastijos: tarpvaldis

2. Krizė ir partitarchalinė formų suirimas: nuo feodalinės sąjungos prie luominės valstybės

Tėritorialiniai kunigalkščiai: remėsaninės valstybės; Lanakasėris ir Jorkas 1254 m.: tarpvaldis

Vėlyvoji civilizacija

Oswald SPENGLER

2. Cezarizmo susiformavimas. Jėgos politikos pergale prieš pinguis. Vis labiau primityvėjantis politinių formų pobūdis. Vidinis nacių svirtimas į bėgimą gyvenimojose ir imperiją, palapinsniti vel įgyjančių primityviai despotizką pobūdį

1580-1350 m.:
18-oji dinastija
Turmozis III
100 m. prieš Kr.-100 m. po Kr.:
nuo Sulos iki Domiciano
Cezaris, Tiberijus
250 m. prieš Kr.-26 m. po Kr.:
Valdancioji Wang Zheng
dinastija ir vakarų Han dinastija
221 m. Cezario Huoangti
Augusto titulas (Shi).
140-86 m. Wudi

3. Galutinės formos branda: pavientų valdovų privati ir šeimyninė politika. Pasaulis kaip grobis. Egipcizmas, mandantarijizmas, bizantiškumas. Imperinio mechantizmo neistorinis sustabdytumas ir bejėgiškumas jaunų tautų arba svertinaičių užkariantųjų grobuoniško džiaugsmo akvizicijoje. Lėtas pirm pradžių būvų skverbimasis į stipriai civiliznuotą gyvenimą

1350-1205 m.:
19-oji dinastija
Setas I, Ramzsis II
100-300 m.: nuo Trajano
iki Aurelijano
Trajanas, Septimijus Severas
25-220 m.: rytų Han dinastija
Po 2200 m.
56-78 m.: Mingti

Spengler O. Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte, Bd. 2, S. 540.

2. Milžiniškų pasekmių sukėlus ir iki šiol neišvengta Kanto klaida buvo ta, jog jis visiškai schematiškai nustatė išorinio ir vidinio žmogaus sąryšį su daugiaraiškėmis ir, svarbiausia, *nestabiliomis* erdvės ir laiko sąvokomis ir kartu visiškai klaidingai būdavo susiję geometriją ir aritmetiką, vietoje kurių čia turėtų būti jau paminėta didžiulė priešybė tarp matematinio ir chronologinio skaičiaus. Aritmetika ir geometrija *abi* sudaro erdvės skaičiavimo esmę ir savo aukščiausiose sferose apskritai nėra skirtingos. *Laiko skaičiavimas*, intuityviai visai suprantamas naiviam žmogui, atsako į klausimą „kada“, o ne į klausimą „kas“ arba „kiek“.

3. Reikia sugėbėti pajauti, kaip smarkiai atsilekia formalios kombinacijos gylumas ir abstrahavimo energija, tarkim, Renesanso tyrimo arba didžiojo tautų krausymosi istorijos srityje nuo to, kas yra akivaizdų funkcijų teorijai ir teorinei optikai. Palyginti su fiziku ir matematiku, istorikas pradeda dirbti *aplaidžiai*, vos tik jis nuo medžiagos rinkimo ir tvarkymo pereina prie aiškinimo.

4. Jau ir taip smarkiai pavėlavę graikų bandymai sukurti egiptiečių pavėlavę kažką panašaus į kalendorių ar chronologiją atrodo stačiai naiivūs. Laiko skaičiavimas olimpiadomis nėra era, kaip, tarkim, krikščioniškojo laiko skaičiavimas, be to, jis tebuvo vėlyvas, grynai literatūrinis paliatyvas, taip ir neįtrauktas į liaudies kasdienį gyvenimą. Liaudis neturėjo poreikio skaičiavimui, kuris įvirtintų tėvų ir senelių išgyvenimus, – nors ir kaip kalendoriaus problema būtų domėjusi kai kurie mokslininkai. Kalbama ne apie tai, geras kalendorius ar blogas, bet apie tai, ar juo naudojamesi, ar juo iš viso pratęka gyvenimas. Nėgi olimpinų žaidynių nugalėtojų sąrašas, datuojamas apie 500-uosius metus, yra toks pat prasimanymas kaip ir žymiai senesnis Afrikos archontų bei Romos konsulų sąrašas. Nėra nė vienos patikimos kolonizacijų datos (Meyer E. *Gesch. d. Alt. II*, 442; Beloch. *Griech. Gesch.* I, 2, 219). „Iki V amžiaus Graikijoje niekas apskritai negalvojo užrašinėti pranešimų apie istorinius įvykius.“ (Beloch I, 1, 125) Mums išliko užrašas apie Elidos ir Herėjo sutartį, turėjusią galioti „šimtą metų, pradedant nuo šių metų“. Kokie tai buvo metai, liko neišku. Tad po kurio laiko jau nebuvo žinoma, kiek trunka sutartis, aišku, niekas to ir nenumatė. Turbūt tie dabartinės žmonės ją apskritai greit pamiršo. Legendinis ir vaikiškas antikinio istorijos paveikslas pobūdis pasireiškia tuo, jog svarkytas faktų daravimas, tarkim, „Trojos karo“, atitinkancio pagal gradaciją mūsų kryžiaus žygius, būvų vertinamas kaip prieštaraujantis stiliui. Taip pat ir geografinis antikos pažinimas smarkiai atsiliko nuo egiptiečių ir babiloničių. E. Meyeris (*Gesch. d. Alt. III*, 102) parodo, kaip smuko žinių apie Afrikos formą lygis nuo Herodoto (pagal persų šaltinius) iki Aristotelio. Tas pat tinka ir romėnams, kaip kartaginie-

čių paveldėtojams. Jie tik perpasakodavo svetimas žinias ir po to išleido jas pamiršdavo.

⁵ Šitai turint galvoje, kaip reikšmingas ir pavyzdžio neturintis simbolis meno istorijoje iškylo tai, jog helenai, užmiršę savo mikėnišką praeitį, šalyje, kur gausu akmenų, nuo akmeninių statinių sugrižo prie medžio panaudojimo, kuo ir praiškinamas architektūrinių liekanų stygius tarp 1200 ir 600 metų. Egipto augalinė kolona iš pat pradžių buvo akmeninė, dorėnų – medinė. Tuo pasireiškia didelis antikines dvasios priešiskumas ilgaamžiškumui.

⁶ Ar koks nors helenų mistras atliko bent *vieną* plataus užmojo darbą, iš kurio maryūsi rūpestis dėl areities karų? Magistralinės ir drekinimo sistemos, aptiktos mikėniškoje, t. y. *ikiantikinėje*, epochoje buvo apleistos ir užmirštos nuo antikinų tautų gimimo laikų – taigi, pradedus homeriškajai epochai. Idant suprasime tą neįtikėtiną faktą, kad raidžių raštą antika priėmė tik po 900 metų, be to, kulkliu masru ir tikriausiai tik skubiausiai ūkiniais tikslais, ką puikiai įrodo epigrafinių radinių stoka, reikia prisiminti, jog Egipto, Babilono, Meksikos ir Kinijos kultūrose raštas susiformavo istorijos priešaušryje, jog germai naujai susikūrė runų alfabetą ir vėliau savo didelę pagarbą raštui išreiškė davo nuolat atnaujindami ornamentinę dailiosios formą; tuo tarpu anksyvoji antika tiesiog ignoravo daugelį pietuose ir rytuose vartojamų rašto tipų. Mums išliko gausybė rašijos paminklų iš hetitų Mažosios Azijos ir Kretos; Homero laikmetis nepaliko nė vieno (t. 2, p. 180).

⁷ Nuo Homero iki Senekos tragedijų, ištiesą tūkstantmetį, nors ir nebais gausiai, bet nuolat pasirodo mitiniai Tiesto, Kliremnestros, Heraklio personažai. Tuo tarpu Vakarų poezijoje fantastiškas žmogus iškylo iš pradžių kaip Parsifalis ir Tristranas, įgauna epochos dvasios kaip Hamletas, kaip Don Kichotas, kaip Don Žuanas, paskutinį sykį prisitaiko prie laiko dvasios kaip Faustas ir Verteris, pagaliau kaip šiuolaikinio miestieško romano herojus, tačiau jis visuomet atsivėlgia į esamo šimtmečio atmosferą ir sąlygas.

⁸ T. 2, p. 350.

⁹ Abatas Gerbertas (taip pat jis – popiežius Silvestras II), imperatoriaus Otono III draugas, apie 1000 m., taigi prasidėjus romaniškajam stiliui ir kryžiaus žygių sąjūdžiui, pirmiems naujos dvasios simptomams, išrado laikrodžių, mušančių valandas ir su ratukais, konstrukciją. Vokietijoje apie 1200 m. pasirodė pirmieji bokšto ir, kiek vėliau, kišeniiniai laikrodžiai. Reikia pažymėti reikšmingą laiko matavimo sąsają su religinio kulto pastatais.

¹⁰ Newtonas jį tipingai pavadino fliuksiniu skaičiavimu (*Fluxionsrechnung*) – atsivėlgdamas į žinomus metafizinius įvaizdžius apie laiko esmę. Graikų matematikoje laiko išvis nėra.

¹¹ Istorikas čia pasiduoda pražūtingam geografinės prietarui (kad tik nepasakytume – geografinio žemėlapiu sugestijai), geografijos, kuri Europą mano esant *pasaulio dalimi*; todėl jis jaučiasi ipareigotas taip pat išvesti atitinkamą *idealią* demarkacinę liniją, skiriančią ją nuo „Azijos“. Žodį „Europa“ reikėtų iš istorijos išbraukti. Kaip istorinis tipas neegzistuoja ir „europietis“. Kvalia aptariant helenus kalbėti apie „Europos senovę“ (taigi Homeras, Heraklitas, Pitagoras buvo „azijatai“?) ir jų „misiją“ kultūriškai suartinant Aziją ir Europą. Tai žodžiai, kilę iš paviršutiniškos geografinio žemėlapiu interpretacijos ir visiškai neatitinkantys tikrovės. Tik vienintelis žodis „Europa“ su jo įtakotų idėjų kompleksu mūsų istorinėje savimonėje susiejo Rusiją ir Vakarus į kažkokį niekuo nepareisinamą vienį. Čia, knygų išauklėtų skaitytojų kultūroje, nuoga abstrakcija sukėlė bausių praktinių pasekmių. Išikūnijusios Petro Didžiojo personoje, jos šimtmečiams iškraipė primityvios laudies istorinės tendencijas, nors rusiškas *instinktą* su Tolstrojuje, Aksakove ir Dostojevskyje išikūnijusiu priešiskumu labai teisingai ir ryškiai atskleidžia „Europa“ nuo „motušės Rusijos“. Rytai ir Vakarai – tai aukščiausios istorinės prabos sąvokos. „Europa“ – tuščias garsas. Viskas, ką sukūrė antika, buvo paženklinta bet kokios kontinentinės ribos – tarp Romos ir Kipro, Bizantijos ir Aleksandrijos – neigimo ženklui. Viskas, kas vadinama europietiška kultūra, išliko tarp Vyslos, Adrijos ir Gvadalquiviro. Ir jeigu, tarkime, Periklio laikų Graikija „buvo Europoje“, tai šiandien jos tenai nebėra.

¹² T. 2, p. 31.

¹³ Windelband. *Gesch. d. Phil.* (1900), S. 275 ff.

¹⁴ Naujajame Testamente poliarinę formulotę labiau reprezentuoja apaštalo Pauliaus dialektika, periodinė – Apokalipsė.

¹⁵ Beviltiškas ir juokingas išsireiškimas „Naujieji laikai“ leidžia tai suprasti.

¹⁶ Burdach K. *Reformation, Renaissance, Humanismus*, 1918, S. 48 ff.

¹⁷ Išsireiškimas „senovės žmonės“ dualistine prasme pasirodo jau Porfyrijaus (apie 300 m. po Kr.) *Isagoge*.

¹⁸ „Žmonija? Bet juk tai abstrakcija. Nuo seno buvo tik žmonės, ir bus tik žmonės.“ (Goethe – Ludenui)

¹⁹ „Viduriniai amžiai“ yra *teritorijos, kurioje viešpatavo bažnytinė ir mokslinė lošnyų kalba*, istorija. Nepaprasti Rytų krikščionybės, gerokai prieš Bonifacijų prasiskverbusias per Turkiją į Kiniją ir per Sabą į Abisiniją, likimai šiai „pasaulinei istorijai“ netinka.

²⁰ T. 2, p. 361 (past). Svarbiausia darvinizmo idėja tikram rusui yra tokia pat beprasmiška, kaip ir tikram arabui – svarbiausia Koperniko sistemos idėja.

²¹ Svarbiausiu dalyku išlieka to, kas išsaugota, atranka, kurią lemia ne tik atsitiktinumas, bet ir iš esmės apibrėžtos tendencijos. Augusto epochos atikizmas, pavargęs, pedantiškas, retrospektyvus, nukalė sąvoką *to, kas klasiška*, ir pripažino klasiskais palyginti negausią graikiškų kūrinių grupę iki Platono. Visa kita, taip pat ir turtinga helėnistinė literatūra, buvo atmetta ir beveik visiškai prarasta. Toji su pamonkanti skoniu atrinkta, beveik išlikusi kūrinių grupė ir nulėmė vėliau tariamą „klasikinės senovės“ vaizdinį tiek Florencijoje, tiek Winckelmannui, Hölderlinui, Goethe'į ir netgi Nietzsche'į.

²² Plg. t. 2, p. 117.

²³ To negalima nepastebėti Strindbergo ir visų pirma Ibseno, kuris visuomet tebuvo svečias savo problemų civilizuojoje atmosferoje, vystymesi. „Brando“ ir „Rosmersholmo“ motyvai yra keistas prigimto provincializmo ir teoriškai igauto pasaulinio miesto horizonto mišinys. Norra – tai dėl apsiskaitymo iš kelio išklydusios provincialės prototipas.

²⁴ Kuris uždraudė miesto herojaus Adraso kultą ir homerišką dainavimą, idant pakirstų dorėniškosios diduomenės dvasingumo šaknis (apie 560 m.).

²⁵ Didis žodis, igavęs savo reikšmę tą akimirka, kuomet barbaras tapo kultūros žmogumi, ir vėl ją praradęs, kuomet civilizuoatas žmogus pricipą „ubi bene, ibi patria“ paverčia lozungu.

²⁶ Dėl to krikščionybės įtakai pasidavė visų pirma tie romėnai, kurie *negalėjo sau leisti būti stoikais*. Plg. t. 2, p. 602.

²⁷ Romoje ir Bizantijoje (gatvių plotis čia daugiausiai stiedavo tris metrus) buvo statomi daugiabučiai šešių–dešimties aukštų namai, kurie, pastatytū nesilaikant jokių statybos taisyklių, gana dažnai sugrūdavo su visais savo gyventojais. Didesnioji *civis Romani* dalis, kuriai „panem et circenses“ sudarė visą gyvenimą, turėjo tik brangiai apmokamą gulimą tuose knibždančiuose ir skruzdėlynai „insulae“ (Pöhlmann. *Aus Altetrum u. Gegenwart*, 1911, S. 199 ff.).

²⁸ Plg. t. 2, p. 572.

²⁹ Vokiečių gimnastika, vis labiau igaudama sportiškuo pavidalą, nuo 1813 m. sparčiai kratosi provincialių, savitų formų, kurias jai tuomet buvo suteikęs Jahnas. Kokia nors Berlyno sporto aikštelė didelių varžybų dienomis jau 1914 m. mažai kuo skyrėsi nuo romėnų cirko.

³⁰ Plg. t. 2, p. 526.

³¹ Cezario įvykdytas Galijos užgrobimas buvo aiškiai kolonijinis karas, t. y. aktyvus tik iš vienos pusės. Tai, jog jis visgi simbolizuoja Romos vėlyvosios karinės istorijos kulminaciją, tik patvirtina ją sparciai skurstant, kai kalbama apie realius pastekimus.

³² Šiuolaikiniai vokiečiai – puikius pavyzdys tautos, tapusios ekspansyvia jai pačiai nežinant ir nenorint. Jie jau buvo tokie, kai dar manėsi esą Goethe's taura. Bismarckas netgi nenujautė gilesnės jo pradėtos epochos reikšmės. Jis manė, jog pasiekė tam tikro politinio vystymosi *patvirtinimą fazę* (plg. t. 2, p. 526).

³³ Turbūt tokia buvo Napoleono žodžių, pasakytų Goethe'į, reikšmė: „Kaip galima nūnai kalbėti apie likimą? Politika – tai likimas“.

³⁴ Būtent ji ir davė imperijai jos galutinį pavadinimą: Tsin=China.

³⁵ Plg. t. 2, p. 518, 536.

³⁶ Nes jo reali valdžia jau nebeatitiko jokios pareigybės.

³⁷ Plg. t. 2, p. 371.

³⁸ Jis dabar išbaisytas antrame tome, p. 518 ir tt., 558 ir tt., 626 ir tt.

³⁹ Už šios knygos filosofiją aš dėkingas Goethe's filosofijai, dar ir šiandien išliekanti beveik nežinoma, ir, žymiai mažiau, – Nietzsche's filosofijai. Goethe's vieta Vakarų Europos metafizikoje vis dar neįvertinta. Jis netgi neminimas, kuomet kalbama apie filosofiją. Nelaimė, savo mokymo jis neužfiksavo griežtos sistemos pavidalu; dėl to sistematiškai jo nepastebi. Tačiau jis buvo filosofas. Kanto atžvilgiu jis užima tokią pat poziciją, kaip ir Platonas Aristotelio atžvilgiu, o įtraukti Platoną į sistemą taip pat yra keblus reikalas. Platonas ir Goethe reprezentuoja tapimo filosofiją, Aristotelis ir Kantas – to, kas jau yra tapę. Čia intuicija priešinama su analize. Tai, kas sunkiai pasiduoda intelektiniam pėterkimui, aptinkama tam tikrose Goethe's pastabose ir eilėraščiuose, tarkim, orfiskuose pirmažodžiuose, tokiose eilutėse kaip „Kuomet Bekraščiamė“ ir „Niekam nekalbėkit“, kurias galima laikyti *visiškai apibrėžtos metafizikos išraiška*. Kitame pasakyme aš nepajėgiau pakeisti nė vieno žodžio: „Dieviškumas veikmingas tame, kas gyva, o ne tame, kas mirę; jis – tame, kas tampa ir kinta, o ne tame, kas yra tapę ir sustingę. Dėl to tad protas savo tendencijoje Dieviškumo linkui turi reikalą tik su tuo, kas tapę, kas gyva, o intelektas – su tuo, kas yra tapę, sustingę, idant panaudotų tai“ (Eckermannui). Šitas sakinyas apima visą mano filosofiją.

Vertė Eljigijus Raitla

Versta iš: Spengler O. *Der Untergang des Abendlandes: Umrise einer Morphologie der Weltgeschichte, Bd. 1: Gestalt und Wirklichkeit*, München: Beck, 1924.